

In de voorjaarsvergadering van de Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland kwam het de hechtere samenwerken van CCF en Frico ter sprake. Voorstel was om na het vertrek van Frico directeur Eriks de beide Topcoöperaties onder één directie te stellen!!

Vroege poging tot hechtere samenwerking Frico en CCF. mislukt

In den gepasseerden winter zijn enkele vergaderingen gehouden, met het doel de vFriesche Coöperatieve ZuivelExportvereniging en de Coöperatieve Condensfabriek onder één directie te brengen, waartoe door het afgaan van den heer Eriks als directeur der F.C.Z.E.V. De gelegenheid geschikt was. De besturen van beide verenigingen waren er unaniem voor de algemeene leiding van beide zaken aan den heer Hepkema op te dragen, waartoe deze bereid was op voorwaarde, dat de aangeslotenen er vrij algemeen voor gevoelden. Dit bleek na breedvoerige discussies niet het geval.

Bij de Exportvereniging werd het voorstel bij meerderheid van stemmen aangenomen en bij de Condensfabriek verworpen. Ofschoon velen over het resultaat teleurgesteld waren, heeft het ongetwijfeld zijn goede zijde gehad, dat de bredere gedachte: Export en Condens, beide verlengstukken van de Coöperatieve Zuivelfabriek, onder een algemeens leiding te brengen, in beide verenigingen van alle kanten is belicht. Als het gevolg mag worden aangemerkt, dat deze voortgezette coöperaties beide werkende voor het belang van den Frieschen boer, in de toekomst zooveel als mogelijk is, samenwerken - en waarom zouden ze dat niet - is er toch iets bereikt dat van blijvend nut en voordeel zal zijn. Wij vertrouwen dat de directies en de besturen daarvoor het mogelijke zullen doen.

De algemeene leiding van de Exportvereniging is voorloopig opgedragen aan den heer Nijholt, technisch directeur. Hem kennende, weten wij, dat hij al het mogelijke zal doen een goed algemeen leider te zijn. Van harte wenschen wij hem toe, dat bij er in mag slagen de Exportvereniging tot meerderen groei en bioei te brengen. Tevens zeggen wij hem dank voor wat hij als voorzitter van de werktuigencommissie en anderszins voor den Bond heeft gedaan en doen een beroep op zijn verdere medewerking in zaken, waarin hij ons van dienst kan zijn.

Afscheid Eriks

De heer Eriks gaat eerstdaags heen na een diensttijd van ruim 27 jaren als directeur der F. C. Z. E. V. Voordien was hij enkele jaren directeur van de coöperatieve zuivelfabriek te Giekerk en als zoodanig eenigen tijd bestuurslid van den Bond. Voorts diende hij den Bond in verschillende commissies, laatstelijk als lid van de boternoteeringscommissie, en was hij een trouw en gewaardeerd medewerker in onze algemeene vergaderingen. Noord-Hollander van origine, heeft de

heer Eriks het belangrijkste deel van zijn leven aan den Frieschen boerenstand gegeven.

Hij was op en top Fries met de Friezen, het wel en wee van den Frieschen boer lag hem even na aan het hart als welken Fries ook. Zijn levenswerk is geweest: bevordering van den gemeenschappelijken afzet van de zuivelproducten, van het nut waarvan hij, trots ondervonden teleurstellingen, een overtuigd voorstander was, is en blijft. Wij betreuren met hem, dat hij zijn ideaal, alle Friesche coöperatief bereide zuivelproducten gemeenschappelijk aan den man te brengen, niet heeft bereikt.

Dit neemt evenwel niet weg, dat hij wat bereikt heeft, hij heeft een organisatie opgebouwd, waarvoor iedereen respect heeft, die waarschijnlijk op de geheele wereld. haar weerga niet vindt en waarvan de gansche Friesche coöperatieve zuivelbereiding vruchten oogst.

Mijnheer Eriks. U kunt met groote voldoening en met groote dankbaarheid op uw arbeid terug zien. De rust, waarvan u naar we hopen nog vele jaren mag genieten, is ten volle verdiend. Moge ons het voorrecht beschoren zijn u nog menigmaal als belangstellende in het bondsleven in ons midden te zien.

Het ga u in alle opzichten wel! (Applaus.) Van den heer Geluk, secretaris van de F.N.Z. Is een telegram binnengekomen, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.....

Het zilveren jubileum van de Coöperatieve Condensfabriek Friesland

DE BUITENGEWONE ALGEMEENE VERGADERING

De Coöperatieve Condensfabriek Friesland hield heden een buitengewone algemeene vergadering in Zalen-Schaaf ter herdenking van het vijf en twintig-jarig bestaan der fabriek en het zilveren jubileum van haar directeur, den heer S. Hepkema.

Rede-voorzitter

In zijn openingswoord kon de voorzitter, de heer T.J. WESTRA, welkom heeten mevrouw Hepkema en familie, den vertegenwoordiger van den minister van Economische Zaken en de Directie van den Landbouw, Ir. H. G. A. Leignes Bakhoven, het college van B. en W. van Leeuwarden, den heer R. Buisman, vertegenwoordiger van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de provincie Friesland, dr. F. E. Posthuma als vertegenwoordiger van Centraal Beheer, de afgevaardigden van den F.N.Z. en den Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland, van de Friesche Maatschappij van Landbouw, den Aartsdiocesanen R.-K. Boeren- en Tuindersbond (A.B.T.B.) en den Christelijken Boeren Tuindersbond (C.B.T.B.), oud-bestuursleden van de Coöp. Condensfabriek „Friesland“.

Spreker herdacht met weemoed wijlen de heeren Geerligts, Veeman, Hilarides en Okma.

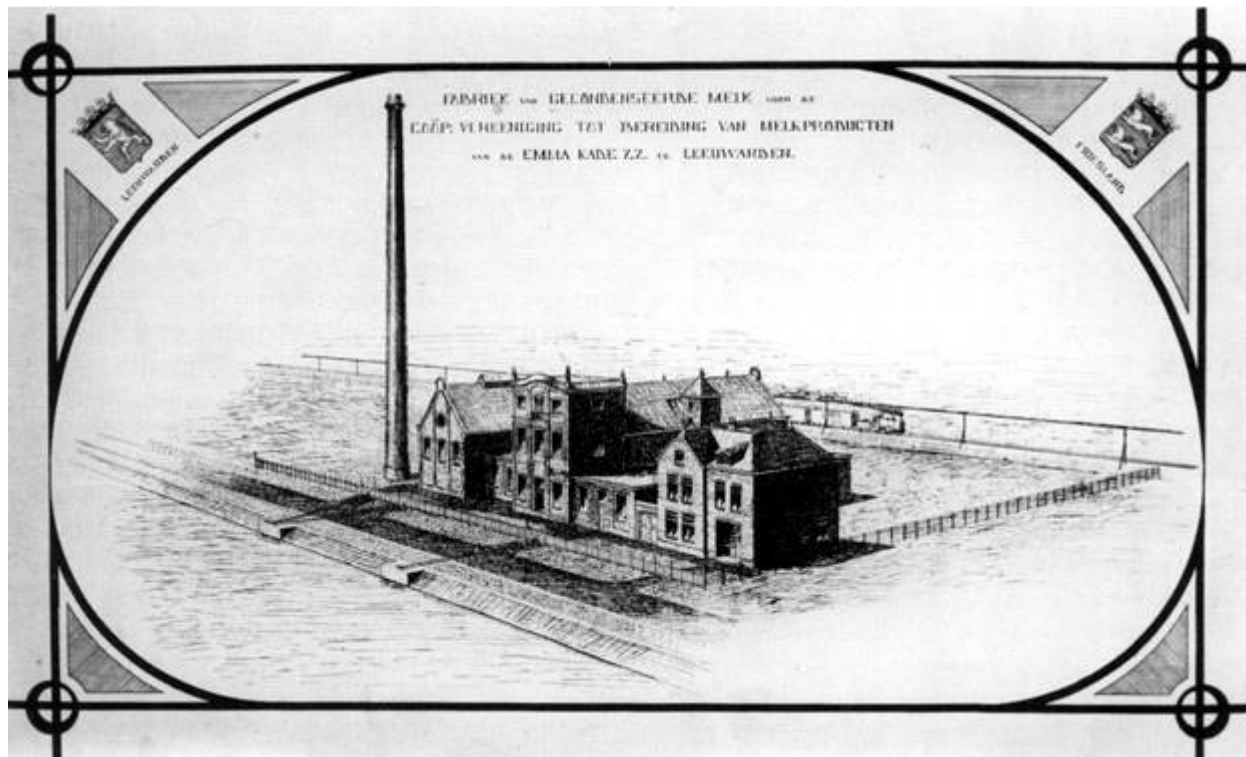
Voorts werden welkom geheten, zoowel uit binnen- als buitenland, vertegenwoordigers van verschillende zaken, met wie relaties onderhouden werden.

Vervolgens werd dank gebracht aan het personeel voor alle toewijding in deze vijf en twintig jaar betoond. Als vertegenwoordigers van het personeel werden welkom geheeten de heeren van der Woude en van den Akker, en voorts de hoofdemployé's, de heeren van der Burg, Epema, de Kadt en Huges.

Ten slotte herdacht spreker die mannen, die voelende den polsslag van den tijd, wisten aan te pakken. De zuivelcoöperatie ontwikkelde zich voorspoedig, het devies: „de boer moet sels de leije ha“, stond in het middelpunt van de belangstelling. Men zag, zou de coöperatieve zuivelindustrie zich vrij ontwikkelen, dat men dan ook de condens-industrie in zijn bemoeiingen moest betrekken. Dat het indertijd goed is gezien, bewijzen de resultaten.

Noem ik u in de eerste plaats de praktische beteekenis van onze coöperatieve condensfabriek. Heel in het kort zouden wij kunnen zeggen, dat door het ter hand nemen van de condens-industrie door de zuivelcoöperatie de basis van het veehoudersbedrijf is verruimd. Berustte deze, wat de melkverwerking betreft, vroeger op den verkoop van boter en kaas, door de oprichting van de Condensfabriek werd hieraan een belangrijk product toegevoegd. Haar praktische

beteekenis mag blijken uit het feit, dat in het afgelopen jaar door haar meer dan 66 miljoen kg melk werd verwerkt. Zeer zeker een belangrijke hoeveelheid, maar nog van te meer beteekenis, als wij bedenken, dat een groot gedeelte gaat naar warme landen, naar streken, waar onze andere zuivelproducten weinig of niet op de markt verschijnen.

Van beteekenis is ook de reguleerende werking, welke in het verleden door middel van de Condensfabriek werd uitgeoefend op de opbrengst van zuivel en condens. Wellicht overtroffen voor de boeren de aldus ontstane indirecte voordeelen nog de directe. Jammer genoeg is deze natuurlijke reguleerende werking op de prijzen van de verschillende zuivelproducten door de contingentering van de Engelsche markt voor een gedeelte aan banden gelegd. Weliswaar tracht de regering de ons onttrokken taak over te nemen door een stelsel van heffingen, maar dit mist de soepelheid van een zich vrij ontwikkelend bedrijfsleven.

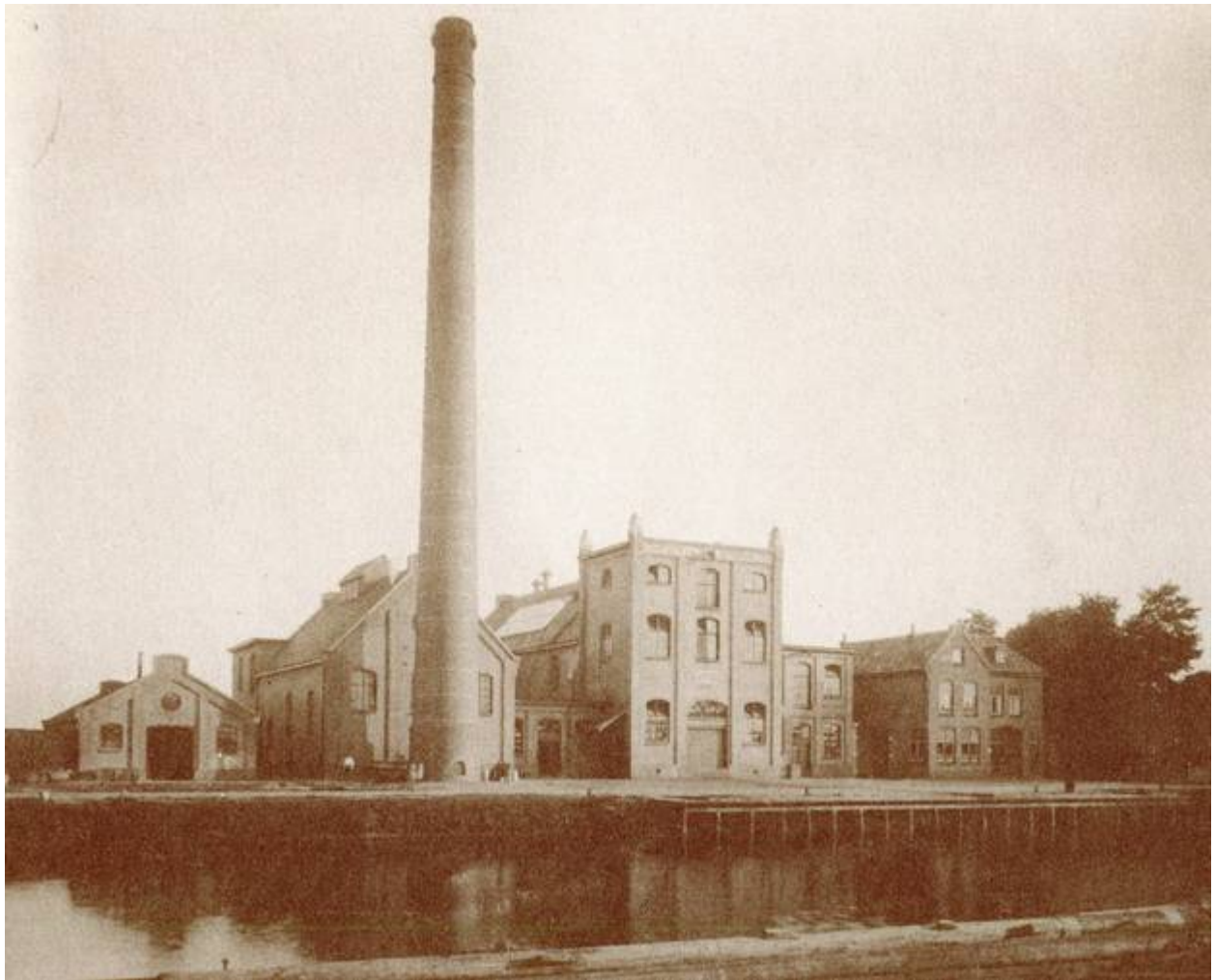
Nu meer en meer het particuliere initiatief moet wijken voor ordening en overheidsmaatregelen, die wij als belanghebbenden „tot op zekere hoogte” zelf mogen uitvoeren, springt een ander belang van de Condensfabriek in het oog. Als fabrikante van gecondenseerde melk, als belanghebbende, wordt de Friesche Coöperatieve Zuivelindustrie thans gekend in de maatregelen, die door de overheid worden genomen of overwogen en is zij op deze wijze mede op de hoogte van wat er gebeurt op het gebied van melkproducten.

Voor de door de Condensfabriek verwerkte melk wordt aan de deelgenooten de bruto zuivelwaarde betaald. Bovendien kon in sommige jaren na vaststelling van de balans, waarbij steeds de grootste zorg aan afschrijving en reserveering wordt besteed, een extra uitkeering worden gedaan. Over deze 25 jaren beloopten deze extra uitkeeringen te zamen een bedrag van bijna 2 miljoen gulden. Hoewel onze deelgenooten hoogen prijs stellen op dit z.g. „potje”, mag hieraan

toch niet te groote waarde worden toegekend. De vorming ervan is zeer wisselvallig, omdat het Condensbedrijf steeds aan groote risico's onderhevig is.

Naast de praktische beteekenis mag ook de ideëele waarde van onze Condensfabriek worden genoemd. Naar buiten weten hare producten, die van prima kwaliteit zijn en over de geheele wereld worden gedistribueerd, de naam van onze Coöperatieve ondernemingen hoog te houden.

In eigen gewest heeft de Condensfabriek het vertrouwen In eigen coöperatief kunnen gesterkt. Ik zei, dat wij trotsch zijn op onze Condensfabriek en terecht. Zij heeft getoond, dat onze boeren de zaken zelf kunnen doen. Dit geeft moed voor de toekomst.

Rede van den directeur

Vervolgens was het woord aan den heer S. Hepkema, die in een uitvoerige rede een historisch overzicht gaf van de geschiedenis der fabriek. Wij ontleenen eraan:

Wat de vlucht welke de coöperatie in Friesland nam, aldus spreker, beteekent, werd mij duidelijk door wat ik elders, b.v. in Amerika, zag, waar de boeren, naar men mij vertelde, heinde en ver in de omstreken van Chicago konden worden beschouwd als de varkenshoeders van de groote slachterijen b.v. van Libby, Mac.Neil & Libby, Armour en Swift, die de prijzen voor de varkens zelf decreteerden.

Het leek erop, dat deze leidende positie van de coöperatie in onze provincie eenigszins werd bedreigd in de jaren omstreeks 1910. Het was in die jaren, dat het scheen, dat het industriele groot-kapitaal de oogen op Friesland als exploitatie-terrein had gevestigd. Het was in den tijd toen de Hollandia-fabriek te Scharsterbrug werd gebouwd, toen de grootindustriël Scholten in Groningen de Lijempf met kracht reorganiseerde en de fabricage van melkpoeder, caseïne en condens ter hand nam: het was in den tijd toen de Margarine-Koning van den Berg uit Rotterdam in Leeuwarden een condensfabriek dreef, het was toen, dat de coöperatie zich ongerust maakt of ze op den duur haar positie zou kunnen handhaven en het was toen, dat de Friesche coöperatieve geest wederom opleefde en, al was het na lang praten en vergaderen, ten slotte overging tot daden en de Coöperatieve Condensfabriek Friesland stichtte.

Het gebeurde op den 13den Augustus 1913 dat ongeveer 150 personen, vertegenwoordigende een 30-tal zuivelfabrieken, in de zaal van Amicitia aan de wieg stonden van de Coöperatieve Vereeniging tot bereiding van Melkproducten,

spoedig omgedoopt voor het dagelijksch gebruik in Coöperatieve Condensfabriek Friesland.

Ondergeteekende werd op dienzelfden dag benoemd tot directeur - ofschoon hij nog nimmer condensmelk had gezien.

Aan de heeren Gommeren en Henke, destijds directeuren van een coöperatief condensbedrijf in Roosendaal, vroeg ik of ik een tijdje in dat bedrijf werkzaam mocht zijn en hierop kreeg ik, na enkele coöperatieve beschouwingen, geheel tegen mijn verwachting in, een toestemmend antwoord.

In deze periode van persoonlijke voorbereiding heb ik ook veel steun ondervonden van onzen toenmaligen ondervoorzitter, den heer O. Reitsma in den Haag, die ook vóór de oprichting onzer vereeniging de voorbereidende rapporten had samengesteld en die ook later in de eerste bedrijfsparen gedurende den oorlog de vereeniging met waardevolle adviezen heeft gediend. Gaarne breng ik ook den heer Reitsma hier namens onze vereeniging een woord van welverdienden dank.

Met den ingenieur van den F.N.Z., den heer F. de Boer, werk ik de plannen uit voor een fabriek, waarvan de grondslag is: teekeningen en aanwijzingen, welke reeds door het voorloopig bestuur waren verzameld. Mijn rapport aan het bestuur destijds in den voorzomer van 1914 kwam hierop neer, dat ik voorsteld met den bouw en de installatie der fabriek te beginnen, niet omdat ik mij voldoende voor mijn taak berekend achtte, maar om dan „gezamenlijk al doende het bedrijf te leeren“.

Gedurende de volle voorbereiding der plannen breekt de oorlog uit en de uitvoering wordt opgeschort. In Januari 1915 echter besluit een buitengewone algemeene vergadering de zaak door te zetten.

Terrein wordt gekocht aan het Nieuwe Kanaal, aanbesteding wordt gehouden en 3 Maart 1916 wordt de eerste melk ontvangen.

Zoo werd dan in Maart 1916 de eerste melk verwerkt en kwam de fabriek in bedrijf. En

hoe ging het daarmee? Geheel anders dan alle voorbereidende commissie's, profeten en deskundigen vóór de oprichting hadden gedacht. Geen moeilijkheden met de kwaliteit, geen moeilijkheden met den afzet, zelfs geen concurrentie, want de productie was veel te klein in verhouding tot de vraag. De moeilijkheden waren van geheel anderen aard. Alles was gereguleerd en dit zette directie en bestuur in den beginne voor tal van problemen, zooals spreker uitvoerig schetste.

In 1921 schijnt het bedrijfsleven weer ruimer te kunnen ademen. Althans wij zien het bedrijf, van regeeringsbelemmeringen bevrijd zich in snel tempo ontwikkelen. Van 1918-1920 is het onder de omstandigheden van den oorlog en de naweeën daarvan eigenlijk een voortdurend tasten en zoeken en roeien met de riemen die men heeft of, die men machtig kan worden. Het kompas, waarop geoëkst moet worden, staat in den Haag. Van een regelmatig bedrijf is dan ook eigenlijk geen sprake - het is meer gelegenhedswerk, dat echter, naar de financiële resultaten van het bedrijf te oordelen, goed betaald werd. Ofschoon in deze

jaren ruim werd afgeschreven en gereserveerd kan toch nog f. 110,000 aan de deelgenooten worden uitgekeerd, terwijl in die jaren nog geen 4 miljoen kg melk gemiddeld per jaar werd verwerkt. In 1920 werd de vereeniging over de afgelopen jaren aangeslagen in de O.W, belasting voor 1159,000.

1920 werd een rampjaar.

De halfjaarlijksche balans in Juli sloot in dat jaar met een voordeelig saldo van f. 70,000 op het einde van het jaar vertoonde ze een tekort van f. 188,000. Een achteruitgang van f. 250,000 dus, terwijl tevens f. 150,000 aan O.W. moest worden betaald. Een achteruitgang van onze middelen in dat jaar van dus bijna 3½ ton. Oorzaak: kwaliteitsmisère en val der prijzen van bijna alle goederen.

Met het jaar 1921 begint een nieuw tijdperk. De mededeelingen - de discussies in de bestuurs- en algemeene vergaderingen ademen een geheel anderen geest. Er wordt in 1929 miljoen kg melk verwerkt, tegen 14 miljoen totaal in de voorgaande 5 jaren. Als misschien het duidelijkste beeld van de ontwikkeling geeft ik u hier een reeks cijfers, die m.i. „sprekend” zijn, n.l, die der hoeveelheden melk verwerkt vanaf het begin.

Vanaf 3 Maart

1916 2,437,404 kg	1927 30,218,042½ kg
1917 3,490,180 kg	1928 34,840,774 kg
1918 3,007,941 kg	1929 39,170,814 kg
1919 3,893,618 kg	1930 43,872,646 kg
1920 1.880,781 kg	1931 51,282.721 ½ kg
1921 9,447,741 kg	1932 53,268,502 ½ kg
1922 12,441,506 kg	1933 50,925,357 kg
1923 15,702,221 kg	1934 45,285,164 kg
1924 16,474,805 kg	1935 44,331,321 kg
1925 19,255,058 kg	1936 52,842,731 kg
1926 24,882,489½ kg	1937 66,314,461 kg

De moderniseering, waarvoor een nieuwe blikfabriek moest worden gebouwd en ingericht en waarvoor tevens de krachtinstallatie belangrijk moest worden vergroot, had plaats in 1922. In 1923 werd ook de vul-afdeeling gemoderniseerd. In 1926 werd door aanschaffing van tanks in de motorbooten en door het plaatsen van geëmailleerde tanks in de fabriek de melkaanvoer en de melkontvangst gerationaliseerd, waardoor ook de kwaliteit van de melk gedurende het vervoer belangrijk beter bleef, terwijl door het plaatsen van een koelinstallatie de melkbewaring werd verbeterd.

Tot zoover het uittreksel uit de toelichting. De machtiging werd bij acclamatie verleend. Tot en met 1937 is voor meer dan 3 miljoen besteed aan terreinen, gebouwen en machines. De boekwaarde bedraagt nog geen f 250,000.

Sprekende over uitbreiding en groei kan ik hier misschien even releveeren, dat het aantal deelgenooten bij de oprichting 30, in 1918 reeds tot 36, in 1920 tot 43 en in 1930 tot 49 was geklommen. Thans bedraagt het aantal deelgenooten 69, tezamen verwerkende in het laatste boekjaar 545,268,953 kg melk.

Verloren hebben wij in den loop der jaren 9 deelgenooten en wel twee, doordat zij bedankten, en 7 door opheffing van het bedrijf.

Het is Engeland, dat in deze jaren steeds de stijgende productie opneemt. In dit verband dient hier de firma Macphersens Train en Co., onze agenten te Londen, te worden genoemd, die de plaatsing der steeds vermeerderde productie verzorgde. Langzamerhand begonnen echter de toekomstige moeilijkheden zich af te teekenen. De Engelsche boeren begonnen hoe langer hoe luider te protesteeren tegen den invoer van de groote hoeveelheden gecondenseerde melk uit ons land, welke de melkprijzen in Engeland zouden drukken.

In 1934 is het zwaard van Damocles gevallen. Wij kregen beperking in den vorm van contingentering van den invoer in Engeland, aanvankelijk wordt 80 pct. toegestaan, geleidelijk echter minder. Hiermede gepaard gaan in ons land reglementering van den uitvoer, minimumprijzen, heffingen, enz. enz, Ons kompas komt weer in den Haag te staan. De Engelschen draaien echter aan de naald om ons den koers aan te geven, welke hun welgevallig is. Onder dit stelsel werken wij thans nog voor Engeland.

Toen de contingentering in Engeland een feit werd, moest afzet elders worden gezocht. Wij hadden tijdig onze akkers bewerkt en zooals uit de volgende cijfers blijkt, niet zonder resultaat.

In 1930 werd van onze producten uitgevoerd naar Engeland 75 pct.; in 1933 (laatste jaar vóór de contingentering) 66 pct.; in 1935 59 pct.; in 1937 35½ pct.

Men bedenke hierbij, dat het niet alleen Engeland was, die onzen export moeilijkheden in den weg legde. Frankrijk contingenteerde ook, zelfs tot pl.m. 15 pct. In Fransch Marokko en ook in Indo-Chinaa werd de afgeroomde melk verboden. Zuid-afrika hief in verband met den melksteun hier prohibitieve invoerrechten. In Engelsche koloniën kwamen preferente invoerrechten voor de Dominionmelk, enz.

Ik zou hiermede mijn kort verslag over de ontwikkeling van de Condensfabriek in deze 25 jaar kunnen besluiten, ware het niet, dat ik meen nog even volledigheidshalve melding te moeten maken van het feit, dat ongeveer een paar jaar geleden onze research-afdeeling aandacht is gaan schenken aan de fabricatie van kunstwol uit ondermelk, waarin de Italianen groote vorderingen schenen te hebben gemaakt. Het is ons ook gelukt een derdergelijke kunstwol te maken, die, wat kwaliteit betreft, voor zoover wij kunnen beoordeelen, niet voor ianital - het product van de Italianen - onder doet. De fabricatie van melkwol beschouw ik nog als een probleem. Zooals u, deelgenooten weet, zijn wij bezig de oplossing van dit probleem in samenwerking met den F.N.Z. op breeder basis te stellen.

Huldiging van den heer Hepkems

Nadat de VOORZITTER den heer Hepkema voor zijn overzicht heeft bedankt, complimenteerde hij den directeur met zijn zilveren jubileum.

Wij hebben waarnemen, aldus spreker, dat naast een goed koopman, een even welonderlegd fabrikant zijt. Mogen deze eigenschappen u uitermate geschikt maken als directeur van de Condensfabriek, van een leider van onze Vereeni-

ging wordt nog meer gevraagd. Voormannen als dr. F. E. Posthuma en Th. van Welderen baron Rengers hebben er herhaaldelijk op gewezen, dat, zal een coöperatieve vereeniging slagen, het persoonlijk element een factor van beteekenis is. Hoe heeft u zich in dit opzicht van uw taak gekweten? Veel woorden behoeven wij hieraan niet te verspillen. De gestadige groei van onze vereeniging, het rustige verloop van onze vergaderingen en de vertrouwensposten, waarop dikwijls wordt geroepen, zeggen in dezen genoeg.

Doch deze kant van uw werk moet u gemakkelijk gevallen zijn. Zoon van een echt Friesch geslacht, opgegroeid te midden van onze bevolking, bezielde met liefde voor het platteland en zijn bewoners, vond u op jeugdigen leeftijd een werkkring, die u „lag”.

In deze 25-jarige periode is een hechte band gevormd tusschen den directeur en de vertegenwoordigers van onze zuivelfabrieken. Ik ben overtuigd namens hen allen en velen daarbuiten te spreken, wanneer ik u hartelijk gelukwensch met dit jubileum en u hulde en dank breng voor het mooie werk, dat u voor de Friesche boeren hebt opgebouwd. Ik spreek daarbij den wensch uit, dat het u gegeven moge zijn nog vele jaren met dezelfde opgewektheid als leider van het bedrijf te fungeeren.

Mevrouw Hepkema, ook u willen wij hartelijk gelukwenschen met dezen feestdag. Het verheugt ons uitermate, dat u op deze wijze de herdenking hebt willen meemaken en wij kunnen toonen, hoe wij over het werk van uw man denken. Zijn werk brengt mee, dat hij veel op reis is en dus aan het gezinsleven is onttrokken. De mogelijkheid bestaat - wij nemen gaarne aan dat dit niet zoo is - dat u minder vriendelijk over onze vereeniging zou denken. In die oogenblikken zal het u goed doen de waardeering te kennen, welke wij uw man toedragen. Ligt in deze gevoelens iets negatiefs, wij voelen daarnevens behoefte u onze hulde en dank te brengen voor den daadwerkelijken steun, welke u in deze jaren voor uw man in geweest bij het volbrengen van zijn taak Het is mij zeker geoorloofd hier te wijzen op het fungeeren van u als gastvrouw van buitenlandsche zakenkennissen of op de reizen, welke u in gezelschap van uw man ondernam naar verre oorden en welke er toe zullen hebben bijgedragen, dat de band tusschen de klanten en de C.C.F. werd versterkt.

Mijnheer en mevrouw Hepkema, ik eindig met de hoop uit te spreken, dat u nog lange jaren voor elkander gespaard moge blijven en dat deze dag een blijde herinnering zal zijn op uw levenspad.

Bron: Leeuwarder Courant 1953-08-12

Morgen bestaat Coöp. Condens veertig jaar

**C.C.F., grootste condensfabriek van Europa,
verwerkt 100.000.000 kg melk per jaar**

Morgen wappert van de gebouwen van de Coöp. Condensfabriek Friesland de vlag. Dit bedrijf, op het ogenblik het grootste van Friesland, bestaat dan veertig jaar.

Naar buiten zal van dit jubileum heel weinig blijken. Voor een feestviering zou men in hoofdzaak buitenlandse relaties moeten uitnodigen, wat echter kort geleden, in Januari 1951, bij het afscheid van de heer S. Hepkema het geval is geweest. De Condens immers exporteert maar liefst 97 procent van de niet geringe. Het condenseren maakte het mogelijk om van bijna de gehele wereld afzetmarkt voor de Friese zuivelproducten te maken en aangezien melk in gecondenseerde vorm niet alleen veel langer houdbaar is, maar ook aanzienlijk minder ruimte inneemt werden de busjes gecondenseerde melk een bekende verschijning in tal van landen.

Voorals de tropische landen zijn belangrijk als afzetgebied voor de Condens en in China, Japan, Burma, Siam, Indonesië, op de Philippijnen, in Afrika, midden-Amerika en in de landen van het Middellandse Zee-gebied komt men de Friese Vlag-producten tegen.

Na de oorlog nam ook de fabricage van melkpoeder toe en het melksuikerbedrijf, dat uit wei producten voor de penicillinefabricage vervaardigt werkt ook al met indrukwekkende cijfers. De Condens verwerkt per jaar niet minder dan honderd miljoen kg melk, het melksuikerbedrijf 20 tot 30 miljoen kg!

Als alle bedrijven is ook de Condens bescheiden begonnen en nadat de fabriek in 1913 door dertig coöperatieve zuivelfabrieken was opgericht (nu zijn alle 75 Friese coöp. fabrieken lid) werd in 1916, het eerste productiejaar, 2.4 miljoen kg melk verwerkt. In totaal werd gedurende de veertig jaren van bestaan een hoeveelheid van 1400 miljoen kg melk in condensproducten omgezet en f 400 miljoen aan melkgeld uitgekeerd.

Hoe belangrijk een industrie is voor de plaats of streek van vestiging, behoeft nauwelijks meer gezegd en voor Leeuwarden, dat voor dit bedrijf ook wel zeer gunstig ligt in het hart van de zuivelprovincie bij uitstek is de aanwezigheid van de grootste condensfabriek van Europa en bijna van de gehele wereld zeer belangrijk, temeer waar het een zeer arbeidsintensief bedrijf is. Voor de tweede wereldoorlog werkten 300 man personeel bij de Coöp. Condensfabriek Friesland, in 1945 was dit aantal teruggelopen tot plm. honderd. Op het ogenblik vinden 800 man werk bij de Condens, van wie zeventien procent van buiten Leeuwarden komt.

Na de oorlog zijn de fabrieken sterk uitgebreid en volledig gemoderniseerd. Wie de film „*t Komt in de bus*” heeft gezien heeft een vaag idee van wat er allemaal omgaat in dit bedrijf dat in geheel Europa een uitstekende naam heeft, niet het minst door de hygiënische werkwijze. Dag en nacht rollen de busjes voor alle delen der wereld langs de glijbaantjes, de dertien zeer verzorgde tankwagens rijden af en aan....

S. Hepkema nam afscheid van de Coöp. Condensfabriek

Velen kwamen hem huldigen. De vele facetten van zijn markante persoonlijkheid moeten gisteren bij het afscheid van de heer S. Hepkema, als directeur van de Coöp. Condensfabriek „Friesland”, wel alle naar voren zijn gekomen. Mochten de vele sprekers er al niet in geslaagd zijn het beeld volledig te maken, dan verried de speech, waarmee de heer Hepkema hen beantwoordde wel de ondefinieerbare sfeer, die de scheidende directeur in zijn leven om zich had weten te scheppen en die misschien wel beslissend is geweest voor de bloei van zijn coöperatie.

In een buitengewone algemene vergadering van de Condens is dit afscheid gisteren gevierd. Enkele weken geleden had ook de Frico haar directeur zien vertrekken. De opengevallen plaatsen zijn beide bezet door ir. J. B. Ritsema van Ykema.

Deze vergadering, die 's middags reeds vroeg in de Zalen Schaaf begon, werd onderbroken door een zeer druk bezochte receptie in hotel Amicitia en is tenslotte met een feestelijke maaltijd in de Harmonie besloten. Het geheel werd gekenmerkt door een sfeer van genegenheid. Ook was 't opvallend in welk een rijke verscheidenheid de heer Hepkema door velen als vriend werd toegesproken. De waardevolle cadeau's e. d., een zilveren model van zijn zeilboot, een Birmaans Boeddhabeeld accentueerden dit.

Nadat de kortgeleden benoemde voorzitter, de heer J. B. Hof van Oldeberkoop, de aanwezigen in Zalen Schaaf had welkom geheten, sprak de heer Hepkema over de 37 jaren, die hij sedert de oprichting de Condens als directeur gediend had. Als leraar-technicus bij de Zuivelbond had hij noch ervaring als koopman noch met de fabricage van gecondenseerde melk, die hij nog nooit gezien had.

De stichting van een dergelijk bedrijf door de coöperatie geschiedde uit nood. De particuliere fabrieken kwamen toentertijd met kracht opzetten en de coöperatie maakte zich ongerust en vreesde achterop te raken. Men was er van overtuigd, dat, wilde men zich handhaven en de boer de grootste zekerheid geven voor zijn bedrijf, de melk in eigen hand moest blijven. Met steun van de heren Th. van Welderen baron Rengers en U. Kooistra, die beiden een grote invloed op de spreker hadden gehad, begon hij aan zijn taak. De laatste was

De heer S. Hepkema die afscheid nam als directeur van de Coöp. Condensfabriek.

zijn coöperatief geweten en de eerste liet hem de boerengemeenschap zien tegen de achtergrond van het hele maatmaatschappelijke leven. De coöperatie was voor baron Rengers een machtig strijdmiddel, geen doel op zich zelf. Deze was het ook, die het grote belang van de wetenschap voor het bedrijf inzag en aan het laboratorium is dan ook grote aandacht besteed. Het bleek een belangrijke factor in de ontwikkeling van de fabriek.

It kin bisjen leije

In 1916 begon de fabriek met de verwerking van twee tot drie miljoen kg melk en het ging direct goed. Moeilijkheden deden zich eerst niet voor. Na de eerste oorlog werd de taak zwaarder. Het bedrijf kreeg een eigen leven en toen heeft de heer Hepkema het gevoel gehad, dat niet hij het bedrijf leidde, maar het bedrijf hem. De investeringen nemen toe en bedragen nu in totaal acht miljoen gulden, waarvan vijf miljoen na de laatste oorlog. In de huidige guldenswaarde omgerekend, valt de investering in totaal op twaalf miljoen te becijferen. De personeelssterkte is opgelopen tot 500 man. Als de plannen, die nu uitgevoerd zijn, voltooid zijn „kin it fabryk bisjen leije”, zo zei de scheidende directeur, die daar aan toevoegde, dat de fabriek dan niet onder zal doen voor Amerikaanse fabrieken.

De fabriek heeft zich voorspoedig ontwikkeld; de heer Hepkema wees er op, dat in een ding dat groeit, de kiem der ontbinding meegroeit. Als een ontbindende factor zag bij de politiek in de coöperatie Deze twee moeten verre van elkaar blijven.

De heer Hepkema vertelde ook welke rijke ervaringen hij op zijn reizen naar Amerika. Burma. Malakka. Hongkong en Nederlands-Indië had opgedaan. Hij uitte zijn waardering voor de handel als distributeur van de goederen. Hij toonde zich dankbaar voor de vele vriendschapsbanden, die hij door zijn werk had kunnen aanknopen.

Aan het slot van zijn toespraak zei de heer Hepkema, dat de Condens technisch en financiële een sterke positie inneemt. Het bedrijf is als exportzaak in de tegenwoordige internationale spanningen echter kwetsbaar.

De voorzitter, de heer Hof, voerde daarna het woord. Hij wees er op, dat de heer Hepkema de stuwende kracht is geweest bij het tot stand komen van de eenhoofdige leiding bij de Frico en de Condens. Naast de nieuwe directeur zijn benoemd een commercieel directeur en een technisch directeur, resp. de heren **A. A. Bouwes** en **B. v.d. Woude**. Hij schetste voorts de grote moeilijkheden, waar het bedrijf zich in de loop der jaren voor gesteld zag. Maar de heer Hepkema heeft het bedrijf door die moeilijkheden geleid en als bekroning van zijn werk is daar thans dit bloeiende bedrijf. zo zei de heer Hof, dat door de jaren heen zal blijven bestaan als „uw creatie”. Uit waardering bood het bestuur een binnenboordmotor voor het jacht van de heer Hepkema aan.

De Commissaris der Koningin, mr. H. P. Linthorst Homan, eerde niet alleen de grote capaciteiten van de scheidende directeur, maar ook diens groot verantwoordelijkheidsgevoel en diens plichtsbetrachting.

De heer J. N. Wassenaar sprak namens de Frico, de Coöp. Zuivelbank, het Coöp. Verzekeringsfonds, de Coöp. Stremsel en Kleurselafabriek en de Bond van Coöp. Zuivelfabrieken. Dit afscheid stemt niet tot vreugde, zo zei de heer Wassenaar, die de heer Hepkema waardeerde als zakenman, organisator en agrariër.

Een aardig intermezzo ontstond toen Lord Mac Pherson het woord voerde namens de agenten van de Condens. Waarom zijn wij zo trots op de Condens, zo vroeg hij in zijn speech en daarop antwoordende zei hij, dat de Condens kwaliteit garandeerde. De heer Hepkema noemde hij een man met een missie, die geïnspireerd wordt door zijn liefde voor Friesland. Over het melkwolproduct (van Casolana) had hij niets dan lof.

De heer J. J. Visser van Terwispel sprak voor de deelgenoten en herinnerde aan een woord van wijlen de heer U. Kooistra, dat de heer Hepkema wel eens wat „húnje en stikelstekke” kon. Dat is echter nog wel meegevallen, wat wel bleek uit het geschenk van de deelgenoten: een schilderij. De heer R. Buisman noemde zich „een particuliere kedde voor een coöperatieve vracht. „Dat was winst voor de coöperatie en de kedde kreeg op tijd zijn voer”. Voor het personeel sprak de heer J. van Kampen. De heer H. L. Dedden sloot de rij sprekers vóór de receptie. De voorzitter van de Friésche Mij. sprak op verzoek van de voorzitter van de Friese C.B.T.B. ook voor deze organisatie. Namens het Instituut voor Landbouw Coöperatie bood de heer Dedden een pastel van Bouke van der Sloot aan.

Tijdens de maaltijd In de Harmonie voerden nog het woord de heren mr. A. A. M. v. d. Meulen, burgemeester van Leeuwarden; dr. ir. S. L. Louwes, directeur-generaal van de Voedselvoorziening; mr. J. Linthorst Homan, voorzitter van de Kon. Ned. Zuivelbond (FNZ); ir. B. van Dam, voorzitter van het Bedrijfschap voor Zuivel; P. Okkinga, voorzitter van de Centrale Zuivelcommissie; Christensen, een Deense collega; Lord Mac Pherson, H. Halbertsma, die een zilveren scheepje aanbood, enkele handelsrelaties, de zoon van de heer Hepkema en de nieuwe directeur. De heren J. N. Wassenaar als voorzitter van de Coöp. Aankoopver. Noordkant en de heer J. M. Boudewijn, directeur van de C.A.F. brachten de dank en geschenken van hun organisatie over voor de bemiddelende rol, die de heer Hepkema bij de oplossing van een geschil tussen beide organisaties had gespeeld.

Ten besluite van de avond dankte de heer Hepkema de vele sprekers.

„Koffie-sheik” H.J. Van der Werf nam afscheid van CCF

Hoewel hij twee jaar geleden reeds de pensioengerechtigde leeftijd bereikte heeft de heer H. J. van der Werf, algemeen verkoopleider Binnenland van de Coöperatieve Condensfabriek „Friesland”, pas gisteren zijn werk neergelegd. De heer Van der Werf, die in 1931 bij de Condens in dienst kwam, heeft vooral de koffiemelk in Nederland een grote bekendheid weten te geven. Zelfs de naam van dit product, die van de echtgenote van de heer Van der Werf afkomstig is, werd door hem tot een begrip. Vandaar ook zijn bijnaam de „koffie-sheik”, die hij in het bedrijf kreeg.

Er bestond een overweldigende belangstelling voor het afscheid van de heer Van der Werf. Op de receptie, die gistermiddag in de kantine van de Condens werd gehouden, voerden elf sprekers en een spreekster het woord. Allen zongen de lof van de heer Van der Werf, die zowel in- als extern zeer populair was. Als eerste richtte de commerciële directeur van de CCF namens de directie en het bestuur van de fabriek het woord tot de scheidende functionaris. Hij preeste de heer Van der Werf als een uitstekende verkoopleider en als grondlegger en bouwer van de fabriek.

Ook mevrouw Van der Werf, die door de werkzaamheden van haar man veel alleen was, werd in de speech van de heer Bouwes betrokken. Een prachtig boeket bloemen vergezelde de dankwoorden tot haar gericht terwijl haar man van de directie en bestuur een encyclopedie, bestaande uit verschillende delen kreeg aangeboden. Ook het traditionele „gouden klokje”, dat de directie voor een vijftienvijftigjarig dienstverband uitreikt, werd hem overhandigd. Men had enkele jaren geleden vergeten om aan dit jubileum van de heer Van der Werf aandacht te schenken.

De opvolger van de heer Van der Werf, de heer A. J. van Huizen, die vervolgens sprak, noemde het een eer en voorrecht om in de voetsporen van de heer Van der Werf te mogen stappen. Namens een groep grossiers sprak de heer Grunwald uit Den Helder, die de heer Van der Werf dank bracht voor de goede samenwerking. Een prachtig televisietoestel vertolkte deze woorden. Voor het bestuur van de CCF sprak de heer M. Politiek uit Tzum. Verder voerden nog het woord de heer St. v.d. Meer hoofdvertegenwoordiger namens de buitendienst, mej. Alezowits, inspectrice van de babyvoedingafdeling namens de gezamenlijke inspectrices, de heer G. de Gijt voor het kantoorpersoneel, de heer W. Smit, de personeelsvereniging vertegenwoordigend, de heer Vink uit Almelo namens de ijsagenten en drs. J. Verhoog van het research-laboratorium van de Condensfabriek. Enkele persoonlijke woorden spraken de heren J. v.d. Woude, de chef van de fabricage-afdeling en de heer A. Jager.

De heer Van der Werf dankte tenslotte voor de vele goede woorden aan zijn adres gericht en voor de vele cadeaus die hij kreeg. Hij hoopt een gedeelte van zijn vrije tijd te geven aan de Leeuwarder Werkgemeenschap, waarvan hij secretaris geworden is.

VIJFTIG JAAR KONDENS

Coöperatie startte laat met kondens

De produktie van gekondenseerde melk is al ruim een eeuw oud, maar in Friesland kreeg men er pas mee te maken toen Hollandia aan het eind van de vorige eeuw een bedrijf in Bolsward stichtte. In de jonge coöperatieve zuivelindustrie van Friesland bleef men zich voorlopig bij de kaas en de boter bepalen, zo lezen we in het voortreffelijke boek „Dat is 't kondensfabryk” van drs. K. Tjepkema, dat ter gelegenheid van het gouden jubileum van de Coöp. Condensfabriek Friesland is verschenen.

Tien jaar na het begin in Bolsward had de coöperatie nog slechts een kommissie en die vermocht nog niet door te dringen in kondensfabricage, die met vele geheimen omgeven was. Het probleem werd dringender toen de margarinefabrikanten Van den Bergh in Leeuwarden een kondensfabriek begonnen en melk bij de coöperaties trachten op te kopen. Er werd druk gelamenteerd over de schade, die een en ander aan de fokkerij zou kunnen berokkenen, want de fabrieken zouden immers geen ondermelk, karnemelk en wei meer kunnen terugleveren aan de fokkers. Dat gaf voorlopig de doorslag. De zuivelindustrie behoorde ondergeschikt te zijn aan de belangen van het veehouderijbedrijf.

De rust duurde niet lang; overal in de provincie liep men met „kondenseer”-plannen, toen Hollandia breed uitdijde over het Friese platteland en Scholten de Lijempf stichtte. De coöperatie moest wel volgen. In 1912 was het zover en men heeft daarbij meteen de gelukkige greep gedaan door te stellen, dat er een centrale fabriek moest komen, waarvan de plaatselijke zuivelfabrieken deelgenote konden worden. Th. M. Th. van Welderen baron Rengers, die reeds zo vaak voor de coöperatie was opgetrokken, kreeg het voorzitterschap van het voorlopig bestuur. Op 13 augustus 1913 volgde de oprichting van de fabriek en de heer S. Hepkema werd tot directeur benoemd.

Hij was een ordernemende jongeman, die al een poging had gedaan de kaasbereiding aan het hof van de sultan van Turkije opgang te brengen. Een revolutie in Turkije had dat plan doorkruist. Bij de oprichting van de CCF sloot een derde deel van de Friese coöperaties zich meteen als deelgenoot bij de nieuwe vereniging aan.

Geheimen

Aan de produktie van kondens viel voorlopig nog niet te denken. Hepkema had nog nooit gekondenseerde melk gezien. Hij reisde naar Roosendaal, naar Engeland, Zwitserland en Duitsland om maar iets te weten te komen. Veelal kwam hij voor de dichte deur, want de geheimhouding om de kondensproduktie was en is zeer groot. Het uitbreken van de eerste wereldoorlog werkte vertragend op de plannen en later op de uitvoering daarvan, maar begin 1916 stond er dan toch aan het Kanaal in Leeuwarden een complete kondensfabriek. 3 maart 1916 begon de fabriek met melk van Grouw en Wartena te draaien. Hepkema kookte zelf de eerste melk.

De fabriek was nauwelijks opgang gekomen of het door de oorlogsomstandigheden veroorzaakte suikertekort noopte tot beperking van de produktie. In de deelgenotenvergadering van 1917 zet voorzitter Rengers niettemin: „*De vereniging draagt de kiem in zich van een groot bedrijf*” Hetzelfde jaar ging het bedrijf dicht. maar meteen kwam al een uitbreidingsplan aan de orde. Het eerste van een lange reeks.

Na de oorlog moest de CCF een markt opbouwen voor haar produkten, merkartikelen, en daarnaast moest aandacht geschonken worden aan het wetenschappelijk onderzoek, de research. De markten in de wereld waren reeds verdeeld onder de grote internationale concerns en de research moest van de grond af worden opgebouwd. Moeilijkheden bij de kwaliteit waren de zweepslag bij dit onderzoek.

Deel 3

„Bolle blikkert”

In 1919 verwerkte de fabriek nog maar vier miljoen kg melk. Moeilijkheden waren in overvloed. Havenstaking in Engeland, het voornaamste afzetgebied. De blik- en suikerprijs daalden scherp, terwijl de CCF grote voorraden van deze produkten had. In Engeland ontdekte men steeds meer „bolle blikken” en met de klachten kwamen de retourzendingen. Maar Rengers, die het CCF-scheepje op gang had geholpen, trad af als voorzitter, omdat hij meende, dat men zich zelf nu wel kon redden. Beslissend voor het verdere beleid is toen wel geweest, dat men de produktie toch ging uitbreiden, want dat drukte de kosten. De politiek, die de CCF in de toekomst zou volgen tekende zich daarmee af. Het was al 1921 toen dat gebeurde. Hepkema ging weer op reis, nu naar Amerika. Hij kwam rijk aan ervaring terug, maar ook met ideeën over mechanisatie en automatisering van zijn fabriek.

Het jaar 1921 werd het keerpunt in de ontwikkeling van de CCF. Wel daalden alle prijzen, maar er bleef een marge voor de fabriek over. De melkaanvoer verdelde ruimschoots en er was een flinke pot voor de deelgenoten. De expansie begon. De fabriek werd uitgebreid en er werden nieuwe markten gezocht. De Engelse was te labiel. Elders in de wereld kromp de kondensproduktie in als gevolg van vele moeilijkheden met overvoerde markten. De CCF doorstond de crisis, die er in 1925 woedde en verwerkte op het eind van het jaar per maand twee miljoen kg melk. De CCF groeide snel met zijn export in een markt, die zich minder snel uitbreidde dan de export van de CCF. De volgende jaren brachten behalve bedrijfs-organisatorische moeilijkheden in het bedrijf, ook kwesties in de verhouding met de deelgenoten en met de Frico. De ene Friese zuivelcoöperatie bleef in verschillende hoofden rondspoken als een ideaal. Daarna begonnen de handelsmoeilijkheden met Engeland weer en in 1929 vielen de bedrijfsresultaten dientengevolge tegen.

Weer op reis

Hepkema ging naar het Verre Oosten om er de markt te verkennen. Nestlé, Carnation en Libby verzorgden de markt daar reeds op een voortreffelijke manier en er zouden bergen werk moeten worden verzet wilde de CCF ook een plaatsje onder de tropenzon verwerven. Opnieuw dienden zich de afzetproblemen aan,

opnieuw kwam de kwaliteit aan de orde en tenslotte ook de presentatie van het produkt. De Engelse markt kromp snel in. Daar hield men steeds meer de Nederlandse kondens buiten de deur. De andere markten boden slechts een gedeeltelijke kompensatie. Niettemin verwerkte de CCF in het midden der dertiger jaren, in volle krisistijd dus, nog 50 miljoen kg melk per jaar, waarbij de melk meer opbracht dan wanneer deze bestemd zou zijn voor de kaasbak.

Het was een moeilijke tijd voor Hepkema te meer omdat de deelgenoten de reserves van het bedrijf wilden plunderen. Het aantal deelgenoten van de CCF in Friesland steeg snel, kennelijk was er wat te halen. In 1937 waren 70 coöperaties aangesloten. De fabriek werd uitgebreid en de leveringsplicht van melk door de deelgenoten werd van zeven tot vijftien procent van de ontvangen hoeveelheid verhoogd. (Op het ogenblik 30 procent).

De bekende wit-blauwe tankwagens kwamen op de weg ter vervanging van de melkboten. Midden in de krisistijd beantwoordde de CCF de uitdaging. Mensen van de CCF gingen met de kondens de wereld in. Zij volgden het spoor van de kondens en lieten deze niet aan zijn lot over. Huges stichtte in Hongkong een eigen vestiging, die grote betekenis kreeg. Het assortiment van de produkten werd uitgebreid. In 1937 was er 300 man personeel. In het jubileumjaar 1938 bedroeg de melkaanvoer 60 miljoen kg. In 1939 brak de tweede wereldoorlog uit. De CCF werd afgesneden van haar markten Er viel nog drie miljoen gulden te vorderen van overzeese afnemers ...

Heropbouw

Met kunst- en vliegwerk werd het bedrijf in Leeuwarden gedurende de oorlog wat gaande gehouden, terwijl Bouwes buitenlandse melk onder Friese vlag ging verkopen teneinde in den vreemde de merken van de CCF bekendheid te laten behouden. De fabriek in Leeuwarden diende tenslotte als gaarkeuken. Na de oorlog dacht Nederland voorlopig niet aan kondens. Weer begon een periode van internationale kontakten en het ontdekken van nieuwe mogelijkheden, waarbij ontwikkelingen op de Amerikaanse markt als richtsnoer werden genomen.

Halverwege 1946 startte de kondensproduktie bescheiden. De hoeveelheid verwerkte melk bedroeg in 1946 zes miljoen kg tegen 66 in 1939. In 1948 en 1949 kwam de produktie pas goed los en in 1949 werd al weer 50 miljoen kg melk verwerkt. De onstuimige ontwikkeling van de CCF van de naoorlogse jaren zette in. Tien jaar opgepote energie brak los. De wereld was echter ook in beweging geraakt. Landen veranderden van regime, nieuwe rijken ontstonden, oorlogen en burgeroorlogen wisselden elkaar af. De schijnbare vastigheden van voor de oorlog waren verdwenen. Jonge staten klommen geleidelijk in economisch opzicht omhoog of gingen praktisch bankroet. Dat speelde zich vooral af in de tropen, waar de grote kondensmarkten lagen.

Uitbouw

Eind 1930 trad de heer Hepkema af als directeur van de CCF, die toen 500 man personeel telde. Hij werd opgevolgd door de diplomaat ir. J. B. Ritzema van Ikema, die tevens de direktie van de zusterorganisatie de Frico op zich nam. De

grote veranderingen in de wereld waren ten lange leste ook van invloed op de structuur van de Friese coöperatieve zuivelindustrie.

Met Ir. Ritzema als president-direkteur en de heren A. A. Bouwes en B. van der Woude als kommercieel en technisch direktEUR werd het beleid van de heer Hepkema in grote lijnen voortgezet. De melkaanvoer steeg snel namelijk 100 miljoen kg in 1950 tot ongeveer 400 miljoen in dit jaar. De personeelsbezetting steeg tot 1700-1800 man. Naar alle kanten breidde de activiteit van de CCF zich uit. Lijempfabrieken werden overgenomen, de Rivella-fabriek en de veevoerfabriek werden gesticht. Berlikum ontwikkelde zich tot een belangrijke vestiging. Melkpoeder werd in het assortiment opgenomen. Er ontstond samenwerking met de DOMO bij de exploitatie van de Ommelanden. De CCF was geregeld in het nieuws.

De heer S. Hepkema (79) gistermiddag overleden

Oud-directeur Condens

Gistermiddag is, zoals in een deel van onze editie nog kon worden gemeld, op 79-jarige leeftijd overleden de heer Sietze Hepkema, oud-directeur en medeoprichter van de Coöp. Condensfabriek „Friesland”. De heer Hepkema was gisteren opgenomen in het Diakonesenhuis.

De heer Hepkema, die in 1884 in Langweer geboren is, was van 1914 tot 1951 directeur van de Condens. Daarnaast heeft hij verscheidene functies vervuld, hij was voogd van het St. Anthony Gasthuis, is Statenlid geweest, bestuurslid van het Kaascontrôlestation en van het departement Leeuwarden van Nijverheid en Handel en hij had zitting in tal van commissies en organisaties. De Rotary had in hem een zeer gewaardeerd lid.

De heer Hepkema kende men als een nuchtere, standvastige figuur, die van zeer grote betekenis is geweest voor de ontwikkeling van de Friese zuivelindustrie. Ook na zijn pensionering waren de woorden en adviezen van de heer Hepkema dikwijls doorslaggevend in het bedrijf dat door hem groot gemaakt is.

Sietze Hepkema

De heer Hepkema is zijn carrière in de zuivel reeds vroeg begonnen en heeft voor zijn periode bij de Condens grote invloed gehad op de ontwikkeling van de zuiveltechniek in Friesland. Hij was in dienst van de Friese Zuivelbond als leeraar-technikus. Zijn taak was tweeledig. Hij leidde het zuivelpersoneel op in een periode toen nog met zoeken en tasten een weg in de machinale zuivelbereiding gevonden moest worden. De boeken, die hij met de latere prof. B. van de Burg over de zuivelbereiding schreef worden, zij het in gewijzigde drukken, nog steeds gebruikt bij het zuivelonderwijs in Nederland. De heer Hepkema was ook de man, die de problemen van nabij kende. Wanneer er in een zuivelfabriek moeilijkheden waren bij de bereiding van boter of kaas dan trok hij er op uit als technikus van de bond om daarin verbetering te brengen.

Toen de heer Hepkema op 29-jarige leeftijd zijn schouders zette onder de opbouw van de Condens was er nog niets. Alles moest van de grond af opgebouwd worden. De fabrikage van een goed produkt was daarbij de eerste zorg en de afzet van de gekondenseerde melk kwam - aanvankelijk naar Engeland door mid-

del van de fa. R. Buisman - op de tweede plaats. Bij de opbouw ging de toch zeer dynamische figuur van de heer Hepkema zeer voorzichtig te werk.

Pas in 1916 werd het eerste personeel aangetrokken. Door de zeer snelle economische opbloei na de eerste wereldoorlog liet de heer Hepkema zich niet verblinden doordat hij verwachtte dat een en ander niet zou standhouden. De reactie, die hij verwachtte, bleef niet uit en in de crisisjaren werd vooral de kondensindustrie zeer zwaar getroffen.

Het afzetgebied naar Engeland viel praktisch geheel weg en er moesten nieuwe afzetkanalen gezocht worden. In 1930 maakte de heer Hepkema zijn eerste grote reis naar Nederlands OostIndië en Hongkong. De resultaten van deze reis vormden opnieuw een bewijs van de brede visie die deze grote man uit de Friese zuivelindustrie hebben gekenmerkt. Ook bij het aantrekken van zijn naaste medewerkers is de heer Hepkema er in geslaagd een team van mensen te vormen, die er met hem in slaagden de grondslag te leggen voor een bedrijf dat onder-leiding van ir. J. B. Ritzema van Ikema een periode van grote opbloei heeft doorgemaakt en dat op het ogenblik 1800 mensen in dienst heeft.

Condensfabriek is voorbeeld goede machtsvorming boeren

(Van onze landbouwredakteur)

In het agrarische bedrijfsleven is de laatste jaren veel gesproken over economische machtsvorming. Deze economische machtsvorming stelt men zich dan zo voor, dat er zoveel agrarische produkten van een soort in een hand gebracht worden, dat die hand marktordenend kan optreden en bij marktordening moet men dan in dit geval denken aan het verkrijgen van een hogere prijs. De jubilerende Coöp. Condensfabriek Friesland is zo'n voorbeeld van economische machtsvorming.

De direktionele unie tussen CCF en Frico is een verdere stap in die machtsvorming geweest. Het intensieve overleg tussen de Frico en de andere zuivelverkoopverenigingen in Nederland, een overleg, dat duidelijk gebleken is in de strijd om de boterprijs, kan in de toekomst ook leiden tot een betere samenwerking in het belang van de boer. Bij beide vormen van samenwerking is nog wel het een en het ander te bereiken, doch de gedachte dat dit soort machtsvorming nog eens tot ten soort monopoliepositie zal leiden, leeft als een heilsidee nog slechts bij een enkele verwoede coöperator, heel mooi maar zonder realiteit.

De coöperatie en dan speciaal de zuivelcoöperatie kan langs andere weg die machtsvorming voor de boer tot stand brengen. Eigenlijk is de CCF in Nederland door een toeval de weg opgedrukt, die in dit opzicht veel meer belooft. Toen in het begin van de vijftiger jaren tijdens de Korea-krisis er voor de koffiemelk geen blik meer beschikbaar was, schakelde de CCF over op de ouderwetse melkfles, zij het dan in gestyleerde vorm, en de opmars van de koffiemelk in Nederland begon. De CCF marcheerde mee. In Nederland werd de CCF, die tot dat ogenblik op een paar procent van de omzet na een exportfabriek was, ook een fabriek die in het binnenland bekendheid kreeg met zijn handelsmerk De Friesche Vlag.

Opmars

Die opmars was mogelijk doordat de CCF een zekere economische macht kon ontwikkelen. De operatie op de binnenlandse markt vereiste een zekere kapitaalcracht, die een kleinere onderneming niet direkt kan opbrengen. Bij de CCF bleek het wel mogelijk. Nog een faktor was er, die de opmars begunstigde. Na de oorlog was de CCF wat blijven hangen aan de oorlogsbaby Pastachoca, een produkt waarin geen melkbestanddelen worden verwerkt, maar waar toch vraag naar bleef. Door dit produkt was de CCF goed op de hoogte met het Nederlandse detailhandelsapparaat, dat ook een belangrijke rol kreeg te vervullen bij de afzet van de koffiemelk.

Ekonomische machtsvorming voor de boer betekent meer en meer, dat zijn afzetorganisaties met zoveel mogelijk produkten in de vorm van merkartikelen aanrakingspunten met de konsument moeten hebben. Op die weg is de CFF eerst internationaal en later nationaal een heel eind gegaan. Haar zusterorganisatie de Frico volgt haar en ook daar blijven de financieel gunstige

gevolgen niet uit. De voorsprong, die de Friese boer met zijn melkprijs heeft, is vooral aan deze factoren te danken en uiteraard ook aan de goede organisatie van zijn gehele zuivelindustrie.

Het lanceren van merkartikelen van producten, die in massa te koop zijn, vereist machtige organisaties. Het merkartikel vereist ook een ander prijsbeleid dan het bulkartikel. Bij een snel stijgende markt kan het merkartikel slechts langzaam in prijs volgen en bij een dalende markt volgt het eveneens op een afstand. De huidige ontwikkeling op de botermarkt illustreert dit wel voortreffelijk. Men stelle zich eens voor, wat er op het ogenblik gebeurt met een betrekkelijk kleine zuivelfabriek, die zich gespecialiseerd heeft in de afzet van boter in kleinverpakking. Zo'n fabriek staat weerloos in de strijd tussen de grootmachten.

Als we proberen na te gaan hoe de CCF zich in de toekomst zal ontwikkelen, dan zijn er reeksen mogelijkheden, waarbij de verwerkelijking geheel afhangt van de personen, die het beleid uitmaken bij de fabriek. We geloven, dat de CCF in de toekomst steeds meer zal trachten met hoe langer hoe meer producten bij de konsument te komen. Het researchlaboratorium kan daarbij zoals in het verleden tot een verrassende stoot aanleiding geven, maar ook in het commerciële vlak kan zich iets voordoen, waardoor de fabriek op nieuwe wegen gedreven wordt.

Toen indertijd in Nederland geen fabrikanten bereid waren om machines te vervaardigen voor de produktie van „soft ice” besloot de CCF de fabricage zelf ter hand te nemen, teneinde nieuwe afzetmogelijkheden te krijgen voor de ijsmix, die de soft-icemachines moet voeden. Toen melkpoeder met plantenvet opgang maakte in de kalvermesterij, wierp de CCF zich ook op deze veevoederindustrie. De Pastachoca is een voorbeeld, dat de CCF zich niet alleen tot producten behoeft te bepalen, die rechtstreeks met de melk in verband staan.

Hoge vlucht

De CCF is groot geworden door een efficiënte fabrieksorganisatie en de afzet van merkartikelen door grote kooplieden op de internationale markt. Melk en dan speciaal kondens vormden de basis. De snel-expanderende export van kondens verhinderde de fabriek niet en passant een belangrijke positie te veroveren op de binnenlandse markt. De basis voor de huidige positie is de melkaanvoer die loopt naar de 400 miljoen kg. per jaar. Deze melkstroom dwingt het bedrijf steeds wegen te zoeken voor de afzet, maar het apparaat dat daarvoor in het verleden gekreëerd werd, heeft meer mogelijkheden dan alleen afzet van melkprodukten. We zien daarom de CCF zich ontwikkelen tot een producente van gekonserveerd voedsel ook op andere basis dan melk.

Instandhouding en versterking van het apparaat brengt echter ook met zich mee, dat de CCF niet alleen georiënteerd kan zijn op Friese of Nederlandse melk. Een bewijs daarvan zien we al in de stichting van een fabriek in Mallaka op basis van produkten, die los verkrijgbaar zijn op de wereldmarkt.

De 17.000 boeren in Friesland en de Noordoostpolder, die achter de CCF staan, zullen een tiental jaren geleden niet vermoed hebben, dat hun „bolwerk” bij de

afzet, zich nog eens zo ver zou ontwikkelen. Het komt er op neer, dat de CCF een volwassen onderneming is geworden. Nog niet geheel volwassen overigens, want de CFF heeft nog nimmer de moed gehad om bijvoorbeeld haar jaarverslag aan de openbaarheid prijs te geven. Wat dat betreft doet zij nog wat aan een familieonderonsje denken, van de Friese boeren-familie wel te verstaan.

Het niet-publiceren van het jaarverslag wordt gecamoufleerd door het bedrijven van „public relations” bij de CCF. De beste public relations van de CCF is nog altijd het zich netjes op de weg gedragen van de chauffeurs van de 20-tons tankauto's, die de melk naar Leeuwarden slepen. De Rivella-reklame hangt de automobilist niet langer voor de neus dan strikt noodzakelijk is. Zo gauw de weg vrij is geeft de tank-chauffeur wel een wenk voor de achterop komende auto, dat hij kan passeren.

Drs. K. Tjepkema schreef boeiende kondenshistorie

Drs. K. Tjepkema, de schrijver van het boek „Dat is 't kondensfabryk”, dat ter gelegenheid van het jubileum van de CCF is verschenen, heeft enkele jaren geleden het direktieurschap van het Instituut van Landbouw-coöperatie verwisseld met het medewerkerschap aan de CCF. Hij heeft als direkteur van het Instituut getracht de Friese boeren en vooral de jeugd te overtuigen van een hechtere samenwerking in coöperatief verband, dan op het ogenblik bij de afzet en de verwerking van de melk het geval is. Bij de CCF kreeg hij de kans om te werken in een bedrijf, dat zijn ideeën niet wil realiseren door propaganda maar door de feiten op tafel te leggen.

In zijn boek heeft drs. Tjepkema niet alleen een juweel van een Friese zuivelgeschiedenis geschreven - op zichzelf al een rijke historie - hij heeft de feiten ook op tafel gelegd met een ruime blik. Het boek is daarom op een hoger plan gekomen, dan met „*Erf en wereld*” het geval is. Dit nieuwe boek is met meer durf geschreven en met meer visie. Veel coöperatielektuur gaat uit van de idee, dat als de boeren maar lieve en goede coöperators zijn, de directeuren de rest wel zullen doen. Drs. Tjepkema ondergraaft deze gedachte geheel.

Het is overigens ook merkwaardig, hoe ideeën, waarvan we meenden, dat ze een zekere glans van nieuwheid hadden, al zo oud zijn als de weg naar Rome, of om dichter bij huis te blijven, vijftig jaar oud. Reeds in de eerste wereldoorlog pleitte de heer Hartmans, direkteur van de Bergumer fabriek, voor één zuivelvereniging in Friesland, die de zuivelfabrieken zou exploiteren teneinde een einde te maken aan de vele koninkrijkjes, die elkaar bestrijden. Op het ogenblik menen we al revolutionair te zijn, wanneer we eens over tien verenigingen praten. Drs. Tjepkema moet met genoeg in de archieven en notulen hebben rondgedarteld om al die dingen naar voren te halen.

„Dat is 't kondensfabryk” geeft een beschrijving van de groei van de CCF als bedrijf, maar vooral ook als idee. Die idee was de plaats, die de melkveehouder dient in te nemen bij de wijze van afzet van zijn produkten. Drs. Tjepkema plaatst de kondensindustrie in het geheel van de zuivel en hij schetst daarnaast de geschiedenis van de gekondenseerde melk tegen de achtergrond van de stormachtige wereldgeschiedenis. Op boeiende wijze haalt bij de verschillende meningen naar voren, die al of niet een beslissende invloed hebben gehad op de ontwikkeling van de CCF in Friesland en in de wereld. Het boek is buitengewoon rijk geïllustreerd met goede foto's

Het boek „Dat is 't kondensfabryk” heeft een frisse omslag en het boek met deze ontslag werd deze week in 20.000 exemplaren onder de Friese boeren verspreid.

Belang coöperatieve: zuivel: ontwikkeling voortzetten

Ir. J. B. Ritzema van Ikema over toekomst CCF

Centralisatie en concentratie in toekomst noodzakelijk

„Bij het vijftigjarig bestaan van de CCF spreken wij de hoop uit, dat het ons met onze talrijke medewerkers gegeven mag zijn de ontwikkelingslijn voort te zetten, teneinde een bijdrage te blijven leveren in het belang van de Nederlandse coöperatieve zuivelindustrie in het algemeen en van die in Friesland in het bijzonder." Met deze woorden besloot ir. J. B. Ritzema van Ikema, president-direkteur van de CCF, zijn herdenkingsrede in de buitengewone algemene vergadering van de Coöperatieve Condensfabriek Friesland, die vanmiddag in de Harmonie te Leeuwarden is gehouden.

In zijn toespraak schetste ir. Ritzema de ontwikkeling van de CCF op verschillende terreinen en hij stelde daarbij duidelijk de eisen in het licht, die er aan de coöperatieve zuivelverwerking worden gesteld, wil deze zich in de toekomst handhaven. In de beginfase was het bij de CCF improviseren wat de klok sloeg, en de direktEUR, de heer Hepkema, was de pionierende ondernemer, die al doende het vak moest leren. Hij was de autocratische leider, gedragen door het prestige van zijn persoonlijkheid. Hij kende het hele bedrijf als technikus, wereldreiziger, koopman, administratief- en personeelsdirekteur.

Deze pionier trekt mensen aan, die hem liggen en die hij kent, geen funktionarissen, die passen in een van te voren omschreven taak. Geleidelijk komt daarin verandering als de CCF de weg op gaat naar massaproductie. Er wordt dan een duidelijke technische beleidslijn getrokken, gericht op een zo groot mogelijke produktie met lage kost prijzen. De fabriek krijgt zijn verantwoordelijke chefs, er ontstaat een kommerciële dienst, en overal doen specialisten hun intrede.

Daarnaast ontstaan dienstverlenende afdelingen, die als hulpafdelingen van produktie en kommercie kunnen worden beschouwd. De expansie na de oorlog leidt er dan toe, dat dit systeem zijn bekroning vindt in een meerhoofdige direktie met een taakverdeling om de verschillende beleidssectoren te kunnen leiden. Het bedrijf gaat dan een gedecentraliseerd beeld vertonen, waarbij aan de interne koördinatie, het overleg en de kommunikatie de grootst mogelijke zorg moet worden besteed, opdat er geen staatjes in de staat ontstaan en de onderdelen funktioneren in het algemeen bedrijfsbelang.

Andere ekonomie

Naast deze interne struktuurverandering in het bedrijf is er de geleidelijke spreiding in het produktenassortiment, die naast de marktspreiding is nagestreefd. Onder invloed van de welvaartsstijging zal het markt- en produktenbeeld zich naar alle waarschijnlijkheid nog verder wijzigen. Deze wijziging heeft niet alleen een kwantitatief aspekt, maar zo langzamerhand kan men ook spreken van kwalitatieve veranderingen in het ekonomisch leven. Daarbij heeft zich

in de westerse economie een overgang voltrokken van produktie-economie naar afzet-economie, die op het ogenblik bijzonder duidelijk is.

Stond aanvankelijk het produceren centraal, in de afzet-economie is de afzet het probleem. De markt is het uitgangspunt geworden van alle gebeuren in de onderneming en steeds meer wordt de aandacht gericht op het bewust maken van behoeften en het kreëren van nieuwe behoeften. Dit laatste is bijna een soort industrie op zichzelf geworden. Nu is niet langer het devies: verkopen wat er geproduceerd wordt, maar het is: produceren wat verkocht kan worden

Daarmee is het zwaartepunt komen te liggen op het afzetprobleem, op het bezit van een markt. Bij de konsument is in het bestedingspatroon een verschuiving ontstaan in de richting van voor het levensonderhoud minder noodzakelijke artikelen. Gezien deze ontwikkeling zal ook de aandacht van de CCF gericht moeten blijven op hoogwaardige speciaal-produkten, die door de welvarende konsument kunnen worden gekocht.

Centralisatie

Een bedrijf, dat zich op die markt werpt, dient een breed draagvlak te hebben, zodat het bestand is tegen de risico's van de handel. Reeds in 1913 besepte de eerste voorzitter, baron Rengers, dat. Later bleek ook om een andere reden, dat brede draagvlak noodzakelijk, namelijk uit hoofde van de technische ontwikkeling, die tendeert naar grotere eenheden en een grotere specialistische deskundigheid. In het bedrijfsleven in het algemeen, maar ook in de zuivelindustrie, valt dan ook een duidelijke tendens in de richting van het grote centrale bedrijf te konstateren, geheel in overeenstemming met de economische ontwikkeling.

Van de totale melkaanvoer bij de coöperatieve bedrijven in Nederland werd in 1962 bijna dertig procent verwerkt in de centrale produktiebedrijven. De CCF nam hiervan een kwart voor zijn rekening, hetgeen acht procent van de totale coöperatieve melkverwerking is.

Reeds bij het begin van de CCF stond de oprichters in plaats van alleen een Friese, een nationale organisatie voor ogen. Het beperkt blijven tot Friesland heeft vele jaren geduurd, doch een aantal jaren geleden hebben zich belangrijke wijzigingen voltrokken, waarbij met de koördinatie in de noordnederlandse zuivelindustrie een begin kon worden gemaakt. Domo en CCF gingen samenwerken in de Ommelanden te Groningen en maakten de afspraak, dat er bij nieuwe projecten eerst overleg gepleegd zou worden tussen de centrale organisaties in het noorden.

Dit overleg leidde tot de gezamenlijke produktie en afzet van Rivella. Voor wat betreft de veevoerfabriek in Sloten kwam de Coöp. Condensfabriek „Gelderland-Overijssel” daar nog bij en sinds kort is ook de ZEV in Breda deelgenote van „Sloten”. Langzaam maar zeker voltrekt zich een ontwikkeling, die wij onzerzijds met kracht wensen te ondersteunen, aldus ir. Ritsema, teneinde de te grote verdeeldheid in de Nederlanse zuivel te verkleinen en een verder uit elkaar groeien te verhinderen. Uiteraard zal ons hierbij de historische ontwikkeling parten spelen en zullen wij rekening moeten houden met gevestigde belangen. Het zijn

met name deze laatste, die vaak het tempo bepalen, waarmee de integratie kan plaats vinden, en moeilijkheden veroorzaken, wanneer naar passende oplossingen wordt gezocht.

Machtsconcentratie

Er zijn meer ontwikkelingen, die de aandacht verdienen bij de CCF. Overal zijn concentraties gaande en met name in het voor de CCF belangrijke distributie-apparaat voltrekt zich een concentratie van groeperingen, waarop, wij bedacht moeten zijn, aldus ir. Ritzema. De marktresearch zal dan ook, behalve op de afzetmogelijkheden gericht moeten zijn op de wijze van afzet in de verschillende distributiekkanalen. De machtsconcentratie aan vraagzijde kan alleen doeltreffend worden beantwoord met een concentratie van de zijde van producenten, die beschikken over een uitgebreid produktenassortiment en een krachtig verkoopapparaat.

Hoewel wij in de kondenssektor op de goede weg zijn, zijn we nog niet waar we willen zijn. De organisatie van de coöperatieve zuivelindustrie in haar geheel zal meer en meer een planmatige aanpak behoeven. Wij zullen ons in toenemende mate vertrouwd moeten maken met de idee, dat de coöperatieve zuivelindustrie een melkverwerkende onderneming is, waarin vooruit moet worden gedacht.

Donkere wolken

De kondensindustrie heeft reeds heel wat moeilijkheden het hoofd moeten bieden en opnieuw pakken zich donkere wolken aan de kondenshemel samen. Ir. Ritzema wees hier op de produktie van „filled milk” en „recombined milk”. De ontwikkeling kunnen we niet tegenhouden, omdat zij mee wordt beïnvloed door het streven in de ontwikkelingslanden om tot politieke en economische onafhankelijkheid te raken. Wij zullen moeten trachten door het nemen van passende maatregelen ons in te stellen op deze ontwikkeling, opdat onze zo moeizaam verworven en waardevolle posities behouden blijven.

Verder treden er ook wijzigingen op in de internationale distributie, waarbij ervaren westeuropese handelshuizen meer en meer worden verdrongen door inheemse importeurs, waarmee nieuwe relaties moeten worden aangeknoopt. Ondanks deze moeilijkheden blijft het oog van de CCF gericht op de traditionele, verre afzetgebieden.

De markten in Europa hebben totnutoe weinig kansen geboden voor gekondenseerde melk. Het valt niet aan te nemen - behalve voor speciaalprodukten - dat de landen van de Euromarkt althans kwantitatief van betekenis zullen worden voor de gekondenseerde melk. Daarom zal de CCF zijn kracht moeten blijven zoeken in de tropische landen, waar de groep kunsumenten met een koopkrachtige vraag groeit. Op de voeding in de tropen zal de research moeten worden gericht, opdat de CCF haar plaats op de wereldmarkt kan verstevigen.

In zijn openingswoord heeft de voorzitter van het bestuur, de heer M. Politiek, o.a. welkom geheten de commissaris der koningin mr. H. P. Linthorst Homan, de directeur-generaal van de voedselvoorziening van het departement Landbouw en Visserij, ir. Jap Franke en de burgemeester van Leeuwarden, mr. A. A.

M. van der Meulen. De heer Politiek herdacht in zijn openingstoespraak de pioniers van het bedrijf. Hij sprak de hoop uit, dat de geest van samenwerking ook in de toekomst de CCF voort zal stuwten.

Veel filicitatie bij jubilerende CCF.

Nadat Ir. J. B. Ritsems van Ikama in de buitengewone algemene vergadering van de CCF gister in de Harmonie zijn herdenkingsrede had uitgesproken en de voorzitter, de heer M. Politiek, door mevrouw T. Hepkema-Tialma het borstbeeld van haar man had laten onthullen, was er gelegenheid voor verschillende sprekers om de Coöperatieve Condensfabriek Friesland geluk te wensen met het vijftigjarig bestaan.

Mr. H. P. Linthorst Homan, commissaris der koningin, complimenteerde de CCF als eerste. Het werk van de CCF heeft rijke vruchten afgeworpen voor Friesland, zo zei hij. Mr. Homan was ook in het bijzonder te spreken over het boek van drs. K. Tjepkema „Dat is 't Kondensfabryk”. Verder deed hij mededeling van de benoeming van de heer A. A. Bouwes, kommercieel directeur, tot officier in de orde van Oranje-Nassau. De directeur-generaal van de voedselvoorziening van het departement van Landbouw, Ir. J. A. P. Franke, herinnerde aan de vele goede kontakten, die er steeds tussen het departement en de CCF hebben bestaan. Hij noemde de CCF een van de grootste internationale bedrijven op het gebied van de melkverwerking.

Burgemeester mr. A. A. M. van der Meulen van Leeuwarden noemde zijn stad de belangrijkste zuivelstad ter wereld, iets wat men elders blijkbaar niet wil erkennen. Hij memoreerde de grote verbetering, die er in het afvalwater van de CCF is gekomen, waar bij de vuilheidsgraad met driekwart verminderde. De zuidelijke ringweg van Leeuwarden zal speciaal de CCF kortere verbindingen geven.

De voorzitter van de Algemene Nederlandse Zuivelbond FNZ, de heer G. H. E. M. van Waes Uit Westdorpe, sprak met bewondering over het voorbeeld, dat de CCF aan de Nederlandse coöperatieve zuivelindustrie heeft gegeven. De heer G. Benedictus, voorzitter van de Friese Zuivelbond, sprak namens de leden van het Instituut voor Landbouw-Coöperatie in Friesland en bood een grote antieke keefkast aan. De laatste spreker was ir. G. J. A. Bouma, voorzitter van de Friese Mij van Landbouw, die de aanwezigen nog eens op het grote belang van de drie laatste bladzijden van het boek van drs. Tjepkema wees.

In aansluiting op de vergadering recipieerden bestuur en directie van de CCF in de nieuwe zaal van de Harmonie, waar vele honderden de gelegenheid te baat namen om te feliciteren.

's Avonds werd in Zalen Schaaf een diner aangericht, waar velen bij aan zaten. Er werd o.a. het woord gevoerd door Minister mr. B. W. Biesheuvel. Het was zijn maidenspeech, zo verklaarde hij. Wanneer we de Nederlandse landbouw uit haar moeilijkheden willen helpen, moet men niet alleen naar de overheid zien, aldus de bewindsman. De eigen verantwoordelijkheid komt op de eerste plaats. Toch heeft ook de overheid een eigen verantwoordelijkheid. De moeilijkheid is,

het juiste midden te vinden voor de landbouwpolitiek op korte termijn (melk-prijs) en het landbouwbeleid op langere termijn.

Ook de boer zelf dient landbouwpolitiek te bedrijven: bij lage prijzen de produktie niet te sterk inkrimpen en bij hoge prijzen de produktie niet te veel opvoeren. Met zijn bezoek aan de jubilerende CCF heeft de minister tot uitdrukking willen brengen zijn erkentelijkheid voor hetgeen enkele generaties hebben gedaan voor het tot welvaart brengen van het Friese platteland waartoe de CCF veel heeft bijgedragen.

De beeldhouwe H. M. Weezelaar heeft een borstbeeld van treffende gelijkenis gemaakt van de overleden oud-direkteur van de CCF, de heer S. Hepkema. Het borstbeeld is gister in de bijzondere algemene vergadering van de CCF door mevrouw T. Hepkema-Tjalma onthuld.

De aanwezigen verhieven zich van hun zitplaatsen tijdens deze onthulling en namen daarna enkele ogenblikken stilte in acht.

Bron: Leeuwarder Courant 1964-12-11

Afscheid B. van der Woude

Technisch directeur CCF

begon als jongste bediende

Van wijlen de heer S. Hepkema, die de grondlegger is geweest van de Coöp. Condensfabriek Friesland te Leeuwarden, wordt gezegd, dat hij het vermogen had de juiste medewerkers te kiezen. Zijn eerste medewerker was de dertienjarige Bouwe van der Woude, die als jongste bediende bij hem in dienst trad en die nu bijna vijftig jaar later als technisch directeur van de CCF afscheid van dit bedrijf neemt. In die tijd is de CCF het belangrijkste bedrijf van de Friese boer geworden dat altijd voor een extraatje op het melkgeld zorgt, en het is ook de belangrijkste eigen Friese onderneming geworden met vertakkingen door heel Nederland en vele andere landen van de wereld.

Zelfstudie

Een jaar na de start van de vereniging trad de heer Van der Woude in dienst als eerste van een reeks Van der Woudes, afkomstig uit een kuipersgezin aan de Kleine Breedeplaats te Harlingen. De CCF was toen nog in aanbouw bij de Tweede Kanaalbrug in Leeuwarden Het kantoor was nog gevestigd in de Baljeestraat bij de Friese Zuivelbond. In 1917 had de fabriek een jaar gedraaid en de klerk Van der Woude stond op de loonlijst voor vijf gulden. De jongeman volgde de wegen, die zovelen In die jaren gingen. Door avondschole en zelfstudie verwierf hij zich de nodige kennis van boekhouden en handelscorrespondentie In verschillende talen. De heer Van der Woude bekroonde zijn kantoorstudie met een MO boekhouden en ekonomie. Ook zette hij zich aan de studie van de techniek.

De heer Van der Woude was ondertussen geen jongste bediende gebleven en via het kantoor kwam hij terecht bij de fabrieksadministratie, waar hij de leiding kreeg van de technische administratie. De bedrijfseconomie deed reeds vroeg zijn Intrede bij de CCF en de toenmalige adjunct-direkteur de heer S. van der Burg, koos hem hiervoor tot zijn assistent in wien hij een doortastend man had ontdekt. Daarmee kwam de heer Van der Woude terecht In de technische en organisatorische opbouw van de fabriek. De Inzichten, die de heer Van der Woude daarin verwierf kwamen hem later zeer te stude, toen de CCF andere bedrijven overnam, die zoals in een geval organisatorisch geheel waren vastgelopen, of nieuwe bedrijven stichtte. Toen de heer Van der Burg in 1947 overleed, was de CCF nog maar net in een nieuwe periode van zijn ontwikkeling gekomen; de fabriek verkeerde nog in de herbouwfase en de heer Van der Woude kwam toen tot een volledige ontplooiing van zijn talenten.

Rustig in de storm

Bij het afscheid van de heer S. Hepkema als direkteur van de fabriek in 1951 was de grondslag gelegd voor een bedrijf, dat tot grote ontwikkeling zou komen. Ir. J. B. Ritzema van Ikema werd toen tot hoofddirekteur benoemd met de heren

A. A. Bouwes en B. van der Woude als commercieel en als technisch directeur. Dit drietal heeft de CCF gemaakt tot een wereldbedrijf, dat niet alleen op alle markten thuis is, maar dat ook steeds meer van alle markten thuis is.

De commercieel directeur voerde de fabriek met orders en kontrakten en de technisch directeur moest maar zien hoe hij de zwellende stroom melk in de fabriek de baas werd. Jaarlijks spoelt er nu zo'n 350 miljoen kg melk door de leidingen van de CCF en wat daar dan aan wei en andere produkten nog achteraan komt. De heer Van der Woud was een rustige figuur in de stormachtige ontwikkeling van de CCF, die ook als voorzitter van de Ondernemingsraad zijn invloed op het bedrijf had.

Volgende week neemt de heer Van der Woude afscheid van de CCF, die hij nu bijna vijftig jaar heeft gediend en die hij heeft zien en doen groeien tot een bedrijf, dat ongeveer een derde deel van de melk in Friesland verwerkt tot een kwalitatief hoogstaand produkt. Dinsdag is er een receptie te zijner ere. Het zal een van de weinige ogenblikken in zijn leven zijn, waarop hij naar de voorgrond geschoven wordt op een manier, die hem niet ligt.¹

De technisch directeur, de heer B. van der Woude gefotografeerd tijdens een rondleiding van buitenlandse bezoekers in het bedrijf.

¹ De heer v.d. Woude overleed 1968 !

Ondernemen betekent ook nemen van risico

JLr. Hepkema van LPF naar Frico en CCF:

Vertrouwen in toekomst van LPF

„Ondernemen houdt ook in: zelf risico nemen. Waarom zou je als ondernemer geen fouten mogen maken en een ander wel? Ik weet dat van elke tien beslissingen die ik neem, er twee of drie fout zijn. Ik geloof dat dat niet zo erg is. Het gaat er om dat de score van fouten in totaal niet te hoog wordt.”

Aldus mr. Gerrit Hepkema (47), die gisteren afscheid genomen heeft van de Leeuwarder Papierwarenfabriek en die in de loop van de maand in dienst zal treden van de Frico en de Coöperatieve Condensfabriek Friesland. Dat afscheid nemen van de LPF, een bedrijf dat hij vijftien jaar geleid heeft, is gebeurd in de Leeuwarder Harmonie. Alleen de personeelsleden van de LPF waren daarbij aanwezig. „Als er anders iemand tussentijds bij ons vertrekt, is er ook geen officieel afscheid. Nu de baas weg gaat, vond ik het eigenlijk niet nodig, maar tja...”

Enigszins berustend heeft de heer Hepkema dus toegestemd in de afscheidsbijeenkomst, die men hem had toebedacht.

MR. G. F. Hepkema

Het typeert wel de man, die zich weinig gelegen laat liggen aan uiterlijk vertoon. In het directiekantoor van de LPF te Leeuwarden, is sinds 1955, toen hij daar introk, ook vrijwel niets veranderd. De conferentietafel is nog altijd dezelfde, evenals de stoelen met het wat verschoten trijp. De gebruiker van de allesbehalve weidse kamer, waar donkerbruin de overheersende kleur is, heeft het al die tijd wel goed gevonden dat de zaken er bleven zoals ze waren.

Dit in tegenstelling tot de rest van het bedrijf. Was de LPF in 1955, toen mr. Hepkema daar de leiding kreeg, nog een familieonderneming - zij het een van behoorlijke omvang - sindsdien hebben de zaken zich fors uitgebreid. Het aantal personeelsleden is verdubbeld, het familiebedrijf werd een open naamloze vennootschap, sloot zich vervolgens aan bij het grote Van Gelder-concern en de gang van zaken heeft in die jaren een duidelijk opgaande lijn vertoond.

Mr. Hepkema doet, gevraagd naar zijn aandeel daarin, bescheiden. Hij meent dat hij het bijzonder getroffen heeft aangezien in zijn LPF-jaren de ontwikkeling in de levensmiddelenbranche, van kruidenierszaak tot zelfbedieningsonderneming met een dienovereenkomstig grotere vraag naar verpakkingen, in snel tempo is gegaan. Bovendien, zo verklaart hij, kon hij duidelijk aansluiten bij de

beleidslijn die de „oude heer Landstra” (een der oprichters van de LPF) al voor de oorlog had aangegeven: de LPF moet niet maken wat anderen ook al produceren, maar iets aparts leveren. In dat kader was men voor de Tweede Wereldoorlog dan ook al begonnen aan de pulpfabrikage, (naast de verpakkingfabriek de pijler waarop dit bedrijf rust) evenals aan de toepassing van het diepdruckprocédé voor verpakkingen.

Vijf jaren bij CCF

Na zijn rechtenstudie in Leiden, van 1945 tot 1948, kwam mr. Hepkema eerst als trainee bij de Rotterdamsche Bank. Daarna trad hij in dienst van de Coöperatieve Condensfabriek Friesland als assistent commercieel directeur en als rechterhand van de heer A. A. Bouwes, zoals bekend nog steeds belast met de commerciële leiding van de CCF. De heer S. Hepkema, vader van de huidige LPF-directeur en de grote man van de „Condens”, was toen al uit het bedrijf. In zijn vijf CCF-jaren leerde de heer Hepkema bijzonder veel van de heer Bouwes, zo vertelt hij. „Ik heb het altijd bijzonder knap gevonden dat die mij verantwoordelijkheid durfde geven en ik vond het knap van hem dat hij me fouten liet maken. Dat moet trouwens ook wel, anders is er nooit sprake van delegeren.”

In 1955 kreeg de heer Hepkema het verzoek van de commissarissen van de LPF om directeur te worden. Op dat tijdstip was zijn vader wel verbonden als adviseur aan de Leeuwarder Papier, maar volgens mr. Hepkema wist deze niets van het aanbod van zijn zoon af, aangezien hij op dat ogenblik in het buitenland was. De toen 32-jarige mr. Hepkema nam de LPF-functie aan. De nieuwe verantwoordelijkheid drukte hem niet overmatig zwaar, zo releveert hij nu en hij kon ook grinnikend accepteren dat de vertegenwoordigers, die hun nieuwe directeur bij de klanten kwamen voorstellen, daar te horen kregen: „Zo, komt u uw opvolger inwerken?”

Kort na de komst van mr. Hepkema bij de LPF kreeg de Nederlandse Participatie-Maatschappij een belang in dit bedrijf. Dit was de eerste stap naar het open maken van de n.v., wat ongeveer twaalf jaar geleden gebeurde. Ook nadien bleef een vrij groot deel van de aandelen in het bezit van de Participatie-Maatschappij en van de familie Landstra. De meerderheid was dit echter niet. Mr. Hepkema verklaart zelf „praktisch niets” aan aandelen in de LPF te hebben gehad. Hoe de rest van het aandelenbezit van het bedrijf gespreid is geweest, is hem niet bekend.

Van Gelder

Twee jaar geleden ging de LPF op in het Van Gelder-concern. Het was volgens mr. Hepkema een belangrijke en nuttige overgang, die tot heil van de LPF is geweest. Destijds, na het bekend worden van de fusie, zei de LPF-directeur al dat juist door dit samengaan de risico's voor het personeel als geheel veel geringer zouden worden dan wanneer de LPF als middelgrote onderneming zelfstandig zou zijn gebleven. Die mening is hij op de laatste dag dat hij in functie is, nog steeds toegedaan, nu het Leeuwarder bedrijf voor een groot deel de integratie in Van Gelder achter de rug heeft. Als een van de laatste fasen in dat proces zal

ongetwijfeld de NV Leeuwarder Papierwagenfabriek haar naam verliezen om onder die van Van Gelder verder te gaan, zo verwacht nrr. Hepkema.

De scheidende directeur geeft als een der belangrijkste ontwikkelingen in het LPF.-bedrijf aan, dat er in Franeker een mooi bedrijf is opgebouwd. Het is de enige pulpfabriek in ons land die een zeer belangrijke plaats heeft veroverd op de Nederlandse markt voor o.m. eierverpakkingsmateriaal en dat fors exporteert: ongeveer veertig procent van de produktie. Daarnaast is in Leeuwarden het al lang door de LPF toegepaste diepdrukprocédé verder uitgebouwd, evenals de kartonnageafdeling. De LPF levert aan grote klanten bijzonder veel verpakkingen, zo bijvoorbeeld aan Iglo, Van Nelle, Albert Heijn en de gehele Nederlandse sigarettenindustrie. „Wij hebben bij onze klanten een goede naam,” kan mr. Hepkema tevreden vaststellen.

Vertrouwen

Voor de toekomst heeft hij alle vertrouwen in de ontwikkeling van de Leeuwarder Papier, ook al is de gang van zaken - „evenals voor de hele industrie” - dit jaar niet zo gunstig als hij zich gewent zou hebben. Hij schrijft dat toe aan de sterk gestegen loonkosten, die niet doorberekend mogen worden in de prijzen en dus een zware druk betekenen op de exploitatierekening. Maar niettemin: „Als ik nu zie hoe onze mensen op een personeelsbijeenkomst verschijnen en ik vergelijk dat met vijftien jaar geleden, dan mogen we, dacht ik, niet klagen.” En verder: „Ik zie als taak van een ondernemer het streven naar een zo goed mogelijk resultaat, zodat het iedereen in zijn bedrijf goed kan gaan.”

Over zijn nieuwe functie bij Frico en Condens wil mr. Hepkema nog niet veel kwijt. Wel vertelt hij dat hij in het begin van dit jaar, toen hij besloot de LPF te verlaten, wist van de verliezen die de Frico vorig jaar had geleden, en dat hij op de hoogte is gehouden van het sindsdien verder stijgende tekort op de exploitatierekening hem nog niet bekend waren. „Maar ik ga er van uit dat je in je leven nu eenmaal problemen krijgt en dat je dan maar moet zien er het beste van te maken. Van huis uit heb ik me altijd geïnteresseerd voor de problemen van de Friese zuivel en het lijkt me boeiend me daarmee voortaan bezig te kunnen houden.”

Mr. Hepkema heeft de naam zo nodig „hard” te kunnen zijn. Zelf denkt hij er enigszins anders over. „Dat klopt niet, nee. Ik heb wel eens meegemaakt dat ik iemand op een belangrijke post had gezet die bleek daar niet te voldoen. Dan zou je het gehele bedrijf schade doen als je de consequentie niet durft te trekken op grond van de feiten. Dan is het de taak van de ondernemer om in te grijpen. Het is de vervelendste opgave waarmee je te maken kunt krijgen en ik kom in dit soort kwestie; niet zo heel gemakkelijk tot een beslissing. Voor de man zelf en voor het bedrijf is dat bezwaarlijk.”

Maar naast dit vervelende aspect van het ondernemer-zijn, ziet mr. Hepkema toch ook bepaald plezieriger kanten: „Ik heb er altijd naar gestreefd een zo open mogelijk beleid te voeren. De mensen moeten weten waar het om gaat en ik zal ook in dat opzicht mijn best blijven doen.”

Ir. J.B. Ritzema blijft in de zuivel

Ir. J. (Jaap) B. Ritzema van Ikema wordt binnenkort zestig jaar en dan begint in de zuivelindustrie de pensioengerechtigde leeftijd. Ir. Ritzema neemt dan afscheid van de twee Friese topcoöperaties Frico en Coöperatieve Condensfabriek Friesland (CCF), die hij sedert 1 januari 1951 gediend heeft als president-directeur.

Dat betekent overigens nog niet het einde van zijn carrière in de zuivel. Ir. Ritzema gaat zich nu in de internationale landbouwdiplomatie storten als voorzitter van het International Dairy Committee. Daarin is hij zijn internationale loopbaan ook begonnen namelijk als landbouwattaché bij de Nederlandse ambassade in Washington D.C. Zijn voornaamste werk in Washington was aanvankelijk het vertegenwoordigen van Nederland in de „Combined Food Board”, waar de voedseltekorten in de naoorlogse wereld verdeeld werden. Zuivelproducten vielen overigens niet onder die verdeling.

„Je zat in die commissie voor Nederland en je hoopte honderd eenheden voor Nederland binnen te halen, je rekende op 80 en je was bang er met 60 uit te komen,” zo herinnert ir. Ritzema zich. Ir. Ritzema is in 1948 naar Washington gekomen als jong Wagenings Ingenieur. De eerste beide jaren was zijn voornaamste werk de vertegenwoordiging van Nederland in de voedselraad.

Marshall-plan

In 1948 kreeg hij vooral te maken met het Marshall-plan, dat het ontredderde West-Europa economisch een impuls moest geven. Daarnaast had hij zijn gewone werk als landbouw-attaché te doen, rapporteren wat er in Amerika gaande was. In februari 1960 had hij zijn eerste contact met de besturen van de Frico en CCF. Hij kwam incognito naar Leeuwarden en liep daar als eerste Hein H. Buisman (van de boter) tegen het lijf. Ze kenden elkaar vanwege hun gemeenschappelijke interesse in vogels.

De volgende dag, op een vergadering in Sneek herkende de spreker, de heer Lolle Smit, hem en die moest toen zo nodig zijn vreugde uitspreken over de aanwezigheid van „onze landbouwattaché uit Washington”. Ir. Ritzema zat toen tussen CCF-directeur Sietse Hepkema en boterkoopman Roelof Buisman, zodat tegen de bedoeling sterk de aandacht werd gevestigd op het bezoek.

De grote waarde van zijn werk in Washington voor zijn latere activiteit bij Frico en CCF lag in de flexibiliteit, die een attaché zich eigen moest maken in de gesprekken over handelsbetrekkingen en de afwikkeling van financiële zaken. Je leerde je aanpassen en je moest in vreemde situaties oplossingen vinden,” zegt ir. Ritzema.

Uitbouw

Ir. Ritzema vond in Friesland een voor die jaren aardig volgroeide Frico en een CCF waar de plannen voor de uitbouw geschetst waren. Wel diende, de Frico na het wegvallen van de overheidsregelingen commercieel uitgebouwd te worden en ir. Ritzema zocht direct een man, die hem daarin kon steunen. Hij vond die man in de heer L. M. Moons.

Ir. J.B. Ritzema van Ikema blijft in de zuivel

„Een opdracht om Frico en CCF samen te smelten is mij nooit in concrete vorm gegeven”, zegt Ir. Ritzema. Dat kon ook niet omdat in de ledenvergadering van de CCF de vrije fabrieken toch wel reserves zouden hebben gemaakt. Men stelde zich wel voor, dat beide bedrijven naar elkaar toe zouden groeien en velen in de provincie gingen uit van de veronderstelling dat mijn benoeming een aanloop was om ze bij elkaar te brengen.

Meningsverschillen over het prijsbeleid zijn er tussen beide bedrijven nooit geweest, hoewel de Frico streefde naar de hoogste kaas- en boterprijs; welk stre-

ven de grondstof melk voor de CCF duur maakte. De kaaspool, waar de Frico in 1953 het initiatief nam, heeft dat duidelijk gedemonstreerd. De kaasprijs dreigde te zakken hoewel de marktpositie daartoe geen aanleiding gaf.

De Frico heeft toen de vrije fabrieken om medewerking verzocht bij het tot stand brengen van een kaaspool, die een terugval in de prijzen heeft voorkomen en deze medewerking werd verleend. De CCF heeft zich daar van harte achtergesteld, omdat ze hierin een voordeel zag voor de Friese boer, hoewel het voor de exploitatie van de CCF uiteraard nadelig was.

Er is in de loop der jaren een intensief overleg tussen de directies van beide bedrijven geweest, waarbij getracht werd de melkstroom zo te leiden dat de opbrengst voor de boer uiteindelijk het beste was. In 1968 bij de beëindiging van de inleveringsmogelijkheid van kaas is er opnieuw zo'n drastische ingreep geweest.

De Frico-fabrieken hebben sedertdien niet meer zoveel kaas kunnen maken als ze zelf wilden. Er mocht niet meer kaas gemaakt worden dan er verkocht kon worden. Voor een evenwichtige produktie was het nodig, dat de CCF in de winter niet meer melk uit de fabrieken haalde, dan voor een goede kaasafzet wenselijk was. Daarbij is de goede samenwerking tussen Frico en CCF gebleken. Met name in dat jaar hebben beide coöperaties heel wat kunnen bereiken voor de Friese boer, zegt ir. Ritzema.

Afrekening

Een van de moeilijke punten bij de Frico is de afrekening met de fabrieken geworden. Toen ir. Ritzema bij de Frico kwam was dat een eenvoudige zaak. Alle fabrieken konden alle soorten maken en als er een fabriek was, die meende, dat een bepaalde kaassoort niet voldoende betaald werd, dan maakte men na overleg er andere kaas. Dat is bij de toenemende specialisatie en mechanisatie moeilijker geworden. Uitwijken naar andere produkten is onmogelijk geworden en als de Frico en de fabrieken niet tot overeenstemming konden komen, bleef er een stuk onvrede hangen.

Ir. Ritzema gelooft niet, dat het huidige systeem nog veel langer kan blijven bestaan. Een verdere vervlechting van de belangen van de topcoöperaties met die van de fabrieken is noodzakelijk. „En dan zie ik uiteraard de integratie van de Friese zuivelfabrieken met hun topcoöperaties als een punt waar wij voor de heel naaste toekomst toch wel heel hard naar moeten streven.”

Is er in die opzet nog plaats voor grote zelfstandige regionale zuivelcoöperaties met een eigen melkprijs? Ir. Ritzema wijst die gedachte, grinnikend om het hem bekende standpunt van de interviewer, van de hand. Wel kan hij zich voorstellen, dat die regionale coöperaties een zekere betekenis behouden voor de boer in het vlak van de dienstverlening maar niet in het vlak van de produktie. Er zal bij integratie een melkprijs zijn, die gelijk is voor alle boeren.

Structuur

Overigens dient ook de structuur van de coöperatie aangepast te worden, omdat de vorm niet in alle opzichten voldoet. Bij het kiezen van vormen van samenwerking ligt de coöperatie achter bij de naamloze vennootschap, omdat aandeelhouders minder emotioneel aan hun onderneming gebonden zijn dan coöpererende boeren. Die zijn aandeelhouder en grondstofleverancier.

Een bezwaar van de huidige formatie is ook, dat de topcoöperaties geen apparaat hebben om de boeren van de afzonderlijke fabrieken toe te spreken. De informatie, die de topcoöperaties willen verstrekken, gaat via de fabrieken, die deze informatie al of niet en soms in verwaterde vorm doorgeven. In een geïntegreerde Friese zuivelcoöperatie zul je aan deze zaken bijzonder veel aandacht moeten besteden, zegt ir. Ritzema.

Het afscheid van ir. Ritsema van de Friese zuivelcoöperatie betekent geen afscheid van de zuivel noch van Friesland. Na enige house-hunting in het centrum van het land kwamen de heer en mevrouw Ritsema tot de conclusie dat Friesland een plezierig land is om te leven en daarom blijven zij in Leeuwarden wonen. Ir. Ritsema stapt uit een aantal functies, die verband houden met zijn directeursschap van Frico en CCF. Hij treedt derhalve af als voorzitter van de Bond van Coöperatieve Zuivelverkoopverenigingen. Daarmee vervalt ook het bestuurslidmaatschap van het Produktschap voor Zuivel waar hij een dominerende figuur was.

Er zijn een aantal zaken in de zuivel waarmee hij zich blijft bezig houden. Als voorzitter van het International Dairy Committee gaat hij door met het bekendheid geven aan het rapport dat dit comité heeft opgesteld over een internationale zuivelovereenkomst. Het is reeds aangeboden aan de regeringen van de voornaamste zuivellanden en het wachten is nu op de reacties van die landen. De inhoud van dit rapport, waarin voorstellen worden gedaan om tot grotere evenwichtigheid op de zuivelmarkt te komen, is internationaal gunstig ontvangen.

De afronding van het rapport en het tijdstip van publicatie was afgestemd op het toetreden van Engeland en drie andere landen tot de EEG. Dr. S. L. Mansholt heeft steeds gepleit voor het tot stand komen van een overeenkomst, omdat

de overheid niet eindeloos kan doorgaan met het onbeperkt wegwerken en weggeven van overschotten door middel van overschotten. Door middel van subsidies. De verwachting dat een internationale goederenovereenkomst voor zuivel bij de onderhandelingen met Engeland een rol zou gaan spelen is uitgekomen, want in het protocol over de toetreding van Engeland en drie andere landen tot de EEG. waarin gezegd wordt dat de zuivelpositie van Nieuw-Zeeland voor 1975 bezien zal worden in het licht van de vorderingen die met het afsluiten van een Internationale zuivelovereenkomst zijn gemaakt.

Voor die tijd zal iemand het initiatief moeten nemen tot het bijeenroepen van een internationale conferentie voor zuivelproducten. Verschillende instanties komen daarvoor in aanmerking, zoals het GATT, de FAO en ook anderen. Als die conferentie tot stand komt, kan het model dat het Internationale zuivelcomité heeft opgesteld, als grondslag voor de discussie dienen. Het zuivelbedrijfsleven heeft daarmee de richting aangegeven. Het rapport moet nu „verkoohet” en nader toegelicht worden. De zuivelconferentie van de International Federation of Agricultural Producers en de CEA, een comité van Europese agrarische producentenorganisaties, die binnenkort in Stockholm gehouden wordt heeft het rapport op haar agenda gezet. Ir. Ritzema zal het plan daar toelichten en verklaren.

Andere Internationale organen als de Assilec, de GATT en de FAO zijn er in geïnteresseerd en willen er wel iets van zeggen. Een Internationale zuivelovereenkomst wordt dan ook een kwestie van compromissen. „Je vindt geen regering bereid de produktie van melk te regelen in overeenstemming met de behoefte aan melk”. zegt Ir. Ritsema. „Dat moet je erkennen en daarom zet je het er niet in”.

Een functie die ir. Ritsema ook aanhoudt, is het commissariaat van de Neder-Bank, terwijl hij hoopt zijn werk in het bestuur van het ZKB. het Zuivel-Kwaliteits-Bureau, voort te zetten. Hij blijft ook deel uitmaken van de stuurgroep, die voorbereidingen treft tot een vestiging van de rijksuniversiteit van Groningen in Friesland. Of dat veel werk met zich zal brengen, weet ir. Ritzema niet, maar Friesland heeft wel wat te bieden. Niettegenstaande de financiële moeilijkheden, zitten er wel mogelijkheden. Ir. Ritsema blijft als voorzitter van het Etif en van het departement Leeuwarden van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel.

„Ga je nu duiven fokken?”: dat vraagt iedereen aan ir. Ritsema bij de nadering van de pensioengerechtigde leeftijd. „Naast mijn werk heb ik toch altijd vrij veel aandacht kunnen besteden aan mijn liefhebberij, hoewel die in de loop der jaren nogal gewisseld heeft. In Amerika was ik hengelaar”. Bij zijn benoeming aan de Frico en de CCF vond hij in Pim Regnery een hengelvriend. De grote snoek die jarenlang boven de draaideur van De Kroon heeft gestaan, zou niet gevangen zijn door Regnery, ah Ritsema hem niet geassisteerd had.

De liefhebberij voor sierduiven heeft zich langzamerhand ontwikkeld uit zijn belangstelling voor vogels. Ir. Ritsema is keurmeester in Engeland, Duitsland en Nederland. Achter zijn woning aan de Harlingerstraatweg heeft hij zo'n 200 duiven. Dat vraagt echt wel enige tijd. Ir. Ritsema vindt dat een passende tijdpassering, omdat het heel iets anders is dan boter, kaas en condens. Met de organ-

isatie van de duivenhouders heeft hij zich nooit bezig gehouden, maar toen men in die kringen merkte dat hij met pensioen ging, heeft men hem snel tot voorzitter van de Nederlandse Bond van Sierduivenhouders gemaakt. Zijn ervaringen in fusiebesprekingen kwamen hem te pas bij het samenbrengen van twee bonden. „Het is eigenlijk verdomd leuk werk”.

Met klomp naar vrijheid CCF nam afscheid van A. A. Bouwes

LEEUWARDEN - In een bijzondere algemene vergadering van de coöperatieve condensfabriek Friesland heeft de heer A. A. Bouwes vanmiddag afscheid genomen van zijn CCF, die bij 38 jaar heeft gediend; sedert 1951 als directeur. De voorzitter van de CCF, de heer T.J. Wietsma schetste in zijn openingswoord in de Harmonie de levensloop van de heer Bouwes.

De heer Wietsma vertelde met welgevallen hoe de jonge Dries Bouwes zich met moeite door de verschillende scholen worstelde, waarbij hij in Oostermeer een keer zijn klomp op het hoofd van meester Van Kooten liet neerdalen om zijn vrijheid te bemachtigen. Na de mulo in Bergum bleek hij toch op de hbs in Leeuwarden een goede leerling te zijn, maar de Economische Hogeschool in Rotterdam was wegens de tijdsomstandigheden onbereikbaar. Via de Electro Blikfabriek kwam de heer Bouwes 22 jaar oud in 1934 bij de CCF.

Door mejuffrouw Lootsma werd hij toen ingewijd in de condensindustrie. Hij kreeg een leertijd in Tanger en werd inspecteur van de markten om de Middellandse Zee. Daarna vergezelde hij exportmanager Huges op een inspectiereis door de tropische gebieden in Oost-Azië. Hij bleef achter in Hongkong om zich daar in de handel te bekwamen.

In 1938 trok hij naar de Phillipijnen en via Hongkong ging hij naar New York, waar hij een kantoor opzette om met buitenlandse melk de export van CCF-producten naar Hongkong gaande te houden. Toen Hongkong in de oorlog viel ging de heer Bouwes naar Canada waar hij dienst nam in het Nederlandse leger. Later werd hij geplaatst bij het ministerie van landbouw, de Unnra en tenslotte kwam hij bij de Combined Food Board om de voedselvoorziening mee te helpen organiseren.

Na de oorlog kwam hij terug bij de CCF, die hij toen hielp opstuwen naar een groot bedrijf, dat zich geleidelijk los maakte van de gesuikerde condens. „Wij moeten niet het risico lopen, dat wij ons blind staren op gesuikerde melk alleen”, was een uitspraak van de heer Bouwes in die tijd. In 1951 volgde hij de heer S. Hepkema op als commercieel directeur.

Belangrijke gebeurtenissen uit zijn periode als directeur zijn de overname van de **Lijempff**fabrieken, de reorganisatie van **De Ommelanden**, de introductie van ijsmix, de ijsmachines, de stichting van de **Rivella**-fabriek, de veevoerfabriek in **Sloten** en een fabriek voor filled milk op de Philippijnen. Snel volgden toen de fabrieken voor recombined milk in Kuala Lumpur, Bangkok en Djakarta en voorts de overname van de machinefabrieken **Bijlenga** te Leeuwarden en Van der Ploeg in Apeldoorn en Heerenveen en tenslotte van de, bakkerijgrondstoffenfabriek Trifax in Weesp. Niet alles ging van een leien dakje, zoals de chipsfabriek in Oosterwolde bewees.

De heer Bouwes besteedde zijn tijd vrijwel geheel aan de CCF en bekleedde slechts enkele functies buiten het bedrijf, aldus de heer Wietsma. De heer Wietsma bedankte de heer Bouwes namens 10.000 Friese boeren voor het hij gedaan heeft „U heeft gewerkt voor een Friesland, dat u lief is, u heeft vooral gewerkt voor de Friese boer en voor hem is uw werk van de grootste betekenis geweest”. Op de buitengewone algemene vergadering volgde nog een receptie.

Namens de CCF bood de voorzitter de heer Bouwes een dieselmotor aan voor zijn motorboot, omdat de huidige motor, die in diens boot zit „volgens een deskundig rapport” levensgevaarlijk is.

„Samenwerken geen dogma, maar zonder wordt het moeilijk”

Mc Kinsey-directeur Pieter Winsemius over de Friese zuivel:

Door Willem Stegenga

LEEUWARDEN - Pieter Winsemius, de directeur van het organisatiebureau Me Kinsey en Company in Amsterdam, buit zich over de Friese zuivel. Hij is ingehuurd om de reorganisatie van de CCFriesland in goede, perspectiefrijke banen, te leiden en onderzoekt tevens wat dit bedrijf samen met de deelgenoten kan doen. „Samenwerking in de Friese zuivel is geen dogma”, stelt hij. *„Daar zonder zal het echter wel moeilijk worden. Op bepaalde punten, als de weiverwerking en het tot waarde brengen van de melkpoeder, is het zelfs nodig. Tja, ik weet het wel. Het is natuurlijk veel leuker om als zuivelcoöperatie zelf door te gaan. Het ging ook altijd zo goed hier, hé”.*

Veel boeren zijn bang voor het opgaan in een groter geheel Winsemius kan dat wel begrijpen. „Nestlé is een kei van een bedrijf en heel groot. De directie zit in Zwitserland. Ik ben tot dusver nog niet een artikel of uitspraak tegengekomen van een klagende Nestlé-boer. Op een of andere manier kan het kennelijk wel, dat opgaan in een grote onderneming”.

„Ik dacht altijd dat de boeren hier het goedkoopste konden produceren. Dat is niet het geval. Het goedkoopste produceren de boeren in Groot-Brittannië. Ierland en in delen van Frankrijk. Daar komt bij dat de dure Duitse boeren straks waarschijnlijk steun van de regering krijgen vanwege de Edelweiss of zoiets, opdat ook die straks met lage prijzen kunnen concurreren”.

Niet doelmatig

„In de Nederlandse verhoudingen zijn de kosten in Friesland niet gunstig, doordat hier niet doelmatig genoeg is geproduceerd. Op die manier is er een achterstand ontstaan op Coberco en DMV-Campina. Dat is een punt”. „Het andere is dat de kaas uit Friesland veertig tot vijftig cent per kilo minder opbrengt dan de Noordhollandse kaas. Als het dus verkeerd gaat, gaat het hier het eerst verkeerd: hogere kosten, lagere opbrengsten”.

„Er zijn een paar mogelijkheden. Je moet kosten verlagen en moet proberen duurdere producten te maken, dat wil zeggen producten waar de consument wat meer voor wil betalen. Een aantal fabrieken heeft al serieuze stappen ondernomen in die richting Over het algemeen kun je stellen dat twintig procent van de kaas voor een hogere prijs wordt verkocht. Tachtig procent is echter bulk dat voor de gangbare prijs weggaat”.

„De vraag is of er genoeg marketing aanwezig is om de hier gemaakte kaas duurdere te kunnen verkopen. Kun je een in Friesland gemaakte kaas onder een merknaam brengen? Friese Goudse, Friese Edammer, iets in die trant. 'Fries'

ligt goed in de markt. Als je aan zuivel denkt, denk je toch niet aan koeien die in de Randstad onder een schoorsteen lopen, maar dan denk je aan Friesland en aan Zeeland. Op een of andere manier zijn er echter in Zeeland geen koeien, maar dat terzijde.”

„Je basis is steengoed. Je hebt hier het groenste gras van Europa, je hebt hier beste boeren, dus zit je met je grondstof erg goed. Je moet er alleen wel een miljoen of tien voor over hebben om dat te benutten. Vindt u dat veel? Ach, met kaas uit Friesland heb je dat er in een maand of drie-vier weer uit. Je moet Friese zuivel promoten. Ik denk dat je dat beter met z'n allen kunt doen dan alleen”.

„Ik geloof daar wel in. Je hebt namelijk geen keus en als je geen keus hebt gebeurt iets altijd. De vraag is alleen: wanneer? Kijk, samenwerking is ontzettend lastig. Je moet echter wel verder willen kijken dan vandaag of morgen. Je moet een aanloop nemen. Op dit moment is men op alle plaatsen al aan het nadenken”.

„Je kunt je eigenlijk niet permitteren om niet voor het goede te kiezen. Het gaat niet alleen om de zuivel en de boeren, het gaat om de gehele gemeenschap. Het Centraal Planbureau heeft uitgerekend dat in het jaar 2000 de werkloosheid in het Noorden 16,8 procent zal bedragen, tegen een Nederlands gemiddelde van 9,6 procent. Dat geeft een 'aardig' beeld van hoe het hier kan worden als er niets gebeurt. Van het Noorden zal de werkloosheid in Friesland het grootste zijn. Nou, dan ben je mooi onder de pannen”.

„Je komt er niet onder uit, maar in het verleden hebben ze hier iets laten slippen. Vijf jaar geleden waren in de Nederlandse zuivel de resultaten van de CCFriesland het beste. Daarna kwamen de vrije fabrieken en pas dan de andere grote coöperaties. In 1986 - over vorig jaar weet ik het nog niet - zag je dat de CCFriesland naar beneden was gegaan en dat DMV-Campina en ook Coberco boven de vrije fabrieken waren gekomen. De prestatieprijs van de vrije fabrieken lag weliswaar een fractie hoger, maar als je alles doorberekent was hun rendement op het geïnvesteerde vermogen iets lager. Het Noorden is gezakt, de anderen zijn stabiel gebleven”.

„Of de boeren dat zullen geloven? Dat is het probleem. Zelfs al zouden de vrije fabrieken nu nog het hoogste zijn dan nog moet je je afvragen wat er over drie, vier jaar gebeurt. Die boer en Friesland moeten verder”.

„Kaasmaken kun je leren. In Duitsland kan men straks net zo goed Edammer en Goudse maken als in Nederland. Het is nog maar de vraag of men dan hier zijn exportpositie kan handhaven. Er zal in elk geval meer aan het ontwikkelen van producten moeten worden gedaan”.

Boeren

„Wat je in zo'n proces nodig hebt is de medewerking van de boeren. Ik heb de indruk dat de meeste boeren dat wel zullen inzien. Een boer is gewend te investeren en dus te kijken naar de langere termijn. Hij weet vrij vlug wat er moet ge-

beuren. Ik weet het, er is wat de ziekte ingeslopen van het kijken naar het verschil van een cent per kilogram melk in de uitbetaling. Ach, als ik het goed heb wat kan het mij dan schelen wat u verdient. Zo is het toch?”

„Je moet het gewoon over tien jaar bekijken en je dan nu afvragen of je dit allemaal nog staande kan houden. Als je vindt dat dat kan moet je niet samenwerken. Ben je gek. Ik vrees echter dat je het niet staande kan houden en over de boeren ben ik wat dat betreft niet pessimistisch”.

„De voormannen roepen nu ook steeds al dat het moet veranderen. Neem nou de heer Beetstra. Dat was toch traditioneel een tegenstander van samenwerking en lees nu eens het rapport dat hij met Zijlstra heeft gemaakt.... Je moet hopen dat de boeren ook over elkaars schutting kijken. Ik denk dat dat ook gebeurt”.

Boerentrots

„Daar komt bij dat de coöperatie als organisatievorm haar sterkte heeft, anders had de CCFriesland erg in de knoei gezeten. Als de CCFriesland bijvoorbeeld een verlies lijdt in Thailand, wordt dat hier opgevangen. Dat is toch geweldig. Ik weet wel, er zit ook iets van boerentrots in, maar toch. Je moet aan de andere kant wel voorkomen dat die boeren de coöperatie niet als een molensteen om de nek hangen en dat dat andersom het geval evenmin is. Er moet dus een zekere mate van vrijheid zijn als je wereldwijd wilt opereren”.

„In dit proces kan de CCFriesland niet worden gemist. Als men die laat vallen, ontnemt men de hele Friese zuivel zijn springplank. Ik heb mijn licht opgestoken in de landbouwwereld, ook buiten het Noorden, en daar bleek mij dat de CCFriesland op het gebied van marketing in de zuivel de sterkste is in Nederland. Dat hoor je steeds weer. Als je zo'n instituut vleugellam zou maken, moet je je eerst goed achter het oor krabben”.

Akte zuivelfusie nu pas getekend

LEEUWARDEN - Tussen half twee en twee uur is gistermiddag de akte voor de fusie tussen de zuivelcoöperaties CCFriesland en Frico/Domo² getekend. Dat gebeurde bijna zes weken nadat de leden van Frico/Domo zich voor een fusie hadden uitgesproken. Gistermorgen hebben de bestuursleden van Domo, die voorwaarden aan de fusie hadden gesteld, de laatste belemmeringen uit de weg geruimd. Zij hebben verklaard dat hun afgevaardigden Machiel Sol uit Waperveen en Hendrik Otten uit Smilde ten volle kunnen functioneren in het overgangsbestuur.

Het voorlopig zuiveren van de lucht in de bestuurlijke organen van de nieuwe coöperatie is volgens ingewijden een gevolg geweest van een tactische manoeuvre van het bestuur van De Takomst, een van de zuivelverenigingen van Frico/Domo. Dat bestuur had het tekenen van de akte tot nader order opgeschort om daarmee het Domo-bestuur te dwingen zijn voorwaarden van tafel te halen.

In de gisteren gehouden ledenraadsvergadering is dat laatste gebeurd. Het Domo-bestuur, waarin overigens een minderheid nadere eisen had gesteld, trok alles terug. Dat gold niet alleen het functioneren in het overgangsbestuur, maar tevens zegde Domo toe achter de nieuwe interim-voorzitter Albert Hagting te staan.

Het overgangsbestuur heeft gistermiddag onder leiding van Hagting voor het eerst vergaderd. Daarin is onder andere besloten dat er in december in de tien te vormen regio's bijeenkomsten zullen plaatsvinden voor het vormen van een nieuw bestuur.

Uit elke regio moet een aantal kandidaat-bestuursleden komen. Om te voorkomen dat er eindeloze stemmingen moeten worden gehouden, zijn er vertrouwensmensen aangesteld, die al vast op zoek gaan naar gegadigden. Voor Friesland zijn dat Germ Landman, De Hoeve; Siemen Hoekstra, Burgum; Tjerk Bottema, Mantgum; Anne van der Meer, Oudebildtzijl en Tjeerd Wietsma, Ouwsterhaule.

2 Noord-Nederland G.A.

Friesche Vlag: van buiten naar binnen

KAF. EN KOREN

WILLEM STEGENGA

COBERCO VERDWIJNT. De naam leeft alleen nog voort in de concernaanduiding Friesland Coberco Dairy Foods. (FCDF) Het is even slikken voor de oostelijke boeren. De kaas wordt al als Frico Cheese verkocht en nu moeten de dagverse en andere melkproducten hun weg naar de consument vinden onder de naam Friesche Vlag.

Eerst verdween de Cobercopoot uit de directie. daarna werd de Coberco-man (Evert Meilink) als bestuursvoorzitter vervangen door een Frieslandman (Arie Aalberts) en nu staat de merknaam bij de asemmer. Wacht even, zegt Rinke Koopmans van de Friesche Vlag-divisie. Deze operatie is mede ingezet door Johan Lokhorst, de Coherco-man die de direcite kortgeleden heeft verlaten.

Merkenbeleid is het speerpunt van de directie. Nieuw? Nee, dat niet. Toen de in Langweer geboren en in Wyckel getogen Sietze Hepkema in het begin van deze eeuw directeur werd van de Condens had hij alras door dat je over merken moest beschikken, wilde je je toegang verschaffen tot de toen drukke Engelse markt.

Met een knipoog naar Douwe Egberts en zijn koffieschenkend Friezinnetje op het pak baarde de fabriek een beeldmerk met eveneens een Friezinnetje dat keek naar een gehoornde stier met een ring in zijn neus. „Het eerste handelsmerk van de CCF, dat vertrouwen moest wekken”, aldus Klaas Tjepkema in het gedenkboek over de Condens. Bolle en faam hebben het niet lang uitgehouden. Ze werden vervangen door iets wat veel meer aansprak: Friesche Vlag. Geen wonder. het was in de tijd dat de hele natie zong 'Ik roep van louter vreugde victorie, als ik je zie aan vreemde kust'. En dan hebben wij het over de vlag.

Het eerste handelsmerk van de ccf, dat vertrouwen moest wekken

Koopmans: „Dizze merknamme is der al stint 1913.” Dat is wat al te bescheiden. Friesche Vlag werd als merknaam ingevoerd in 1909 door de kleine coöperatieve exportvereniging 'Swanneblom'. Die club is geen lang leven beschoren gebleven, maar de naam werd ingepikt door de CCF en begint nu aan een tweede jeugd.

Friesche Vlag werd in eerste instantie alleen gebruikt om de condens te sieren die naar het buitenland ging. Frisian Flag werd de Engelse vertaling. Het succes was groot, afgezien van kwaliteitsproblemen in de jaren twintig.

Lange tijd was het merk vrijwel uitsluitend bekend bij de boeren van de coöperatieve zuivelfabrieken die een alliantie hadden met de CCF. Pas in 1932 begon de productie van koffiemelk in blik met als slogan 'Iedereen zijn eigen koe op stal'. De koffieverrijker werd nog geen winstverrijker.

Het duurde tot na de Tweede Wereldoorlog eer Friesche Vlag als koffiemelk de toon had gezet. Het blikje was toen al door een flesje vervangen. De rozengeur en manenschijn die het product omringden begonnen in de jaren tachtig te verbleken. Jaar op jaar klaagde de CCF-directie dat de groei eruit was door de toename van het aantal zwartdrinkers.

Ga maar na: in 1990 werd per jaar per hoofd nog 8,1 liter koffiemelk genuttigd, in 1997 nog 6.2 liter. De totale productie kromp van 121.411 ton naar 96.853 ton. Friesche Vlag, aldus Koopmans, heeft van die markt 47.5 procent in handen.

Het merk wordt nu losgelaten op dagverse melk en melkproducten. Eveneens een markt die krimpt. Van de 136,6 liter die wij in 1990 nog dronken en lepelde in 1997 nog 126,1 over. Coberco heeft onder eigen naam een aandeel van 14 procent, 2 procent minder dan Melkunie. Dominant op deze markt zijn de eigen merken van de supermarkten: 51 procent van het geheel.

Wat ooit het visitekaartje in het buitenland was, moet nu zijn weg vinden in eigen land. De concurrentie is moordend. De marge klein. Denk alleen maar aan de melkoorlog die is uitgebroken.

Alles zit tegen, maar bij Friesche Vlag gaat men moedig uit van het gegeven dat elke bedreiging een kans biedt. De concurrentie heeft de wenkbrauwen al gefronst. Michiel Vogels van het reclamebureau dat Peer Mascini en zijn koeien over het scherm laat daveren (Melkunie dus) ziet het niet zitten. „De consument denkt hij Friesche Vlag aan koffiemelk en dat kan negatief uitwerken op dagverse melk.” Toch is Melkunie ongerust. Deze week werd de verpakking van deze zuivel alvast veranderd.

Dat soort bewegingen werkt stimulerend. Bij FCDF wist men ook al het een en ander. Een test onder verbruikers heeft uitgewezen dat koffiemelk van Friesche Vlag niet als zuivel wordt gezien, maar als iets dat bij koffie hoort. Asher Cohen, de marketeer van Friesche Vlag, gaat onmiddellijk in de aanval. „Er liggen nog geweldig veel kansen, er is nog gigantisch veel ruimte voor een eigen merk.” Als je marktaandelen van het eigen merk bekijkt, is daar geen speld tussen te krijgen.

De optimist verder: „Friesche Vlag is bij meer dan 90 procent van de consumenten in ons land bekend. Dat is echt geweldig. Het staat voor koffiemelk, akkoord, maar als je daar het totale pakket aan toevoegt wordt het jong, sprankelend en modern. Er zijn maar weinig merken die dat in zich hebben.

Toen het Frico-merk voor melk door Coberco werd vervangen, vertoonde de afzet een kleine dip. Dat heeft zich later hersteld. Nu met Friesche Vlag verwacht men hetzelfde.

Niet dat de afzet van dagverse melk en daaraan verwante producten nog zal stijgen, het gaat hij Friesche Vlag vooral om de groeiers in de markt: desserts, keukenroom, cappuccino, het benzinepompkanaal waar niet naar de prijs maar naar het gemak wordt gekeken. Koopmans: „De markt mag dan niet in omvang groeien. wel in waarde.”

De actie toont in elk geval het elan van de nieuwe zuivelreus aan. Tot voor kort was het vrijwel uitsluitend een kwestie van: kosten besparen, fabrieken sluiten en vooral minder personeel. „Er wordt”, aldus een ingewijde, nu in elk geval geld in de markt gestoken. Dat is wel eens anders geweest.

Aantekeningen

LC 1912-12-12

Tijdens vergadering Friese zuivelbond: Eerste melding over een op te richten condensfabriek, er was belangstelling van 53 zuivelfabrieken

LC 1955-11-16

CCF neemt 5 Lijempfabrieken over

1988 Gedenkboek 75 Jr CCFriesland door Prof. Dr. E. Wever

1990-09-22

Fusie Noord-Nederland en CCFriesland / ging in 23 nov. 1990